

Գ Լ Ո Բ Ո Ի Մ

Վ Ե Ր Լ Ո Ի Ծ Ա Կ Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.
ՎՐԱՍՏԱՆ, ԻՐԱՆ, ԱՄՆ

ԿՐՈՆԱՓՈԽ ՀԱՅԵՐԻՆ
ԱՌՆԶՎՈՂ ՀԱՐՑԵՐ

2

Հունվար
2008

«ՆՈՐԱՎԱՆՔ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

В Грузии состоялись президентские выборы	3
Внеочередные президентские выборы 5 января 2008г. в Грузии: взгляд из Джавахка	5
Վիրահայությունը Վրաստանի նախագահական ընտրություններում	7
Ընտրությունները Վրաստանում. ադրբեջանական գործոն	11
Противостояние президента Саакашвили и оппозиции в Грузии	14
Некоторые информационные аспекты выборов в Грузии	15
Հետընտրական Վրաստան. ճգնաժամի հաղթահարում	17
Իրանը խորհրդարանական ընտրությունների նախաշեմին	19
Президентская гонка в США	22
Թուրքիայի կրոնափոխ հայերին առնչվող որոշ հարցերի շուրջ	30
Диаспоральный ресурс Армении и функциональная стыковка Черноморского и Каспийского бассейнов	34

В ГРУЗИИ СОСТОЯЛИСЬ ПРЕЗИДЕНТСКИЕ ВЫБОРЫ

Согласно официальным итогам выборов, Михаил Саакашвили одержал победу в первом туре. Но оппозиция Грузии не считает президента Саакашвили легитимным. Эти выборы были тотально сфальсифицированы. Саакашвили проиграл в крупных региональных центрах, получив менее 50% голосов.

Даже по официальным данным, в Тбилиси он набрал 31%, против Саакашвили проголосовало 69%. Кандидат от объединенной оппозиции Леван Гачечиладзе в Тбилиси получил 39%, а в центральных округах – до 50%. В центральном округе, который я представляю в парламенте, Саакашвили набрал 25%, то есть из 4 избирателей 3 не поддержали экс-президента.

Саакашвили проиграл в крупных городах. Он проиграл в Батуми, набрав 38%, даже по официальным данным. А реально он набрал около 30%. Батуми – столица Абхазии, в которой Саакашвили также проиграл. Впервые в истории власти проигрывают в Абхазии, в которую Саакашвили вложил немало средств.

Аналогичная ситуация в Кутаиси – втором по численности городе Грузии. По официальным данным, Саакашвили набрал около 40% голосов, по факту – около 30%. Саакашвили проиграл в Рустави, проиграл в Поти, проиграл в Телави. То есть почти все региональные центры проиграны.

Исключение – Зугдиди и Мингрелия. Здесь Саакашвили получил большинство. При этом мы не исключаем, что в Зугдиди он действительно занял первое место.

Но он проиграл абсолютное большинство маленьких городов и районных центров. На те участки, которые нам удавалось отследить, приходило до 900 избирателей. Саакашвили получал меньше половины голосов. Однако там, где защитить голоса не получалось, выходило, что в одном районе на один участок приходило до 900 избирателей, а на другой до 1500, и из них 1300-1400 якобы голосовали за Саакашвили.

При этом в регионе Квемо Картли, где компактно проживают грузинские азербайджанцы, Саакашвили набрал около 90%. Но при таком показателе получается, что избиратели голосовали во многих участках в течение 9-17 секунд. Так что весьма вероятно, что за Саакашвили проголосовало реально гораздо меньше избирателей. Та же самая ситуация в регионе, где компактно проживают армяне, – в Джавахетии. Это не означает, что национальные меньшинства поддерживают Саакашвили. В крупных городах, в Тбилиси представители национальных меньшинств голосовали так же, как этнические грузины.

Выходит, что Саакашвили фактически приписал себе большинство. И, по официальным данным, он президент уже в первом туре. Но он президент не региональных центров, а отдаленных районов.

С политической точки зрения, это означает, что разговоры о слабости оппозиции остались в прошлом. Даже Саакашвили признает силу оппозиции и говорит о необходимости диалога с ней. Сила оппозиции признана и в окружении Саакашвили, и в администрации американского президента Дж.Буша среди тех, кто делает ставку на Саакашвили. Запад признает итоги выборов, но с трудом. Он требует исправить допущенные нарушения до парламентских выборов, которые, судя по итогам плебисцита, состоятся весной. Именно на этом сроке настаивала оппозиция.

Мы достигли больших результатов. Я, как один из лидеров Республиканской партии, доволен работой нашей партии. Наши представители возглавляли работу почти половины избирательных штабов, почти везде у нас хорошие результаты.

Саакашвили отказывается идти на второй тур. Он выписал себе чек в 52%. Но поскольку реально он набирает менее 50%, Саакашвили не является легитимным президентом, мы не признаем его легитимность.

Так что в ближайшее время ситуация не будет спокойной. Саакашвили проведет свою инаугурацию, а мы перейдем к парламентской кампании. Я уверен, что на парламентских выборах оппозиция одержит победу. Естественно, что Запад, НАТО потребуют устранить недостатки и нарушения на выборах. Я полагаю, что Запад окажет на Саакашвили более серьезное давление, чем во время президентских выборов. Может быть, Запад опасается дестабилизации. Но нелегитимный Саакашвили более способствует дестабилизации, чем второй тур президентских выборов.

Давид Бердзенишвили¹

¹ Давид Бердзенишвили - сопредседатель парламентской фракции «Демократический фронт» от Республиканской партии, один из лидеров объединенной оппозиции, Тбилиси.
<http://www.eurasianhome.org/xml/t/expert.xml?lang=ru&nic=expert&pid=1394&qmonth=0&qyear=0>. 09.01.2008.

ВНЕОЧЕРЕДНЫЕ ПРЕЗИДЕНТСКИЕ ВЫБОРЫ 5 ЯНВАРЯ 2008г. В ГРУЗИИ: ВЗГЛЯД ИЗ ДЖАВАХКА

5 января 2008г. на всей территории Грузии состоялись внеочередные президентские выборы. По данным ЦИК Грузии, на выборах в первом туре с примерно 53% набранных голосов победил бывший (с января 2004г. по ноябрь 2007г.) президент М.Саакашвили. При всем этом результаты выборов, удостоенные в целом довольно положительных (хотя и однозначно политически мотивированных) оценок со стороны международных и европейских наблюдателей, были сразу же опротестованы представителями грузинской оппозиции. Практически на второй день после выборов в Тбилиси и некоторых регионах страны начались массовые акции протеста и митинги представителей объединенной оппозиции, обвиняющих власти в массовых фальсификациях результатов президентских выборов 5 января 2008г.

При этом важно отметить тот факт, что М.Саакашвили проиграл лидеру Объединенной оппозиции Левану Гачечиладзе выборы в столице, и основные голоса он набрал за счет результатов в различных регионах страны, в том числе компактно населенных армянами и азербайджанцами – Самцхе-Джавахети и Квемо Картли. Однако чем можно объяснить тот факт, что этнические меньшинства Грузии, которые за весь период первого президентства М.Саакашвили громко заявляли об усиливавшихся фактах дискриминации и ожесточившемся экономическом и политическом давлении со стороны новых грузинских властей, тем не менее, в подавляющем большинстве своем показали на выборах такие ошеломляюще высокие результаты поддержки кандидата Михаила Саакашвили?!

Естественно, весьма логично в первую очередь учитывать то обстоятельство, что в связи с намного большим политическим напряжением в Тбилиси и значительно более явными протестными настроениями в столице действующие власти имели больше возможностей осуществлять фальсификации в различных регионах страны, особенно в районах с компактным проживанием этнических меньшинств, таких, как армянонаселенный Самцхе-Джавахети или азербайджанонаселенный Квемо Картли.

Вместе с тем надо учесть, что армянское и азербайджанское этнические меньшинства Грузии за весь постсоветский период практически не участвуют в общественно-политической жизни этой страны, в подавляющем большинстве своем не владеют грузинским языком и почти не представлены среди политической элиты этой страны. В то же время они зачастую подвергаются дискриминации на национальной почве, в минимальной степени представлены в органах власти, ощущают свою «ненужность» и враждебность со стороны власти и определенной части грузинской общественности. В результате, отношение к прошедшим 5 января 2008г. президентским выборам в армянонаселенном регионе Самцхе-Джавахети (как и в основном азербайджанонаселенном Квемо Картли) было более чем пассивным и равнодушным.

Пользуясь этим, именно в силу безразличия местного армянского населения к выборам власти смогли в Джавахке в максимальной степени использовать административный ресурс в пользу Михаила Саакашвили. Кроме этого, на настроения армянского населения повлиял тот факт, что предвыборная кампания в Джавахке проводилась в пользу М.Саакашвили также с участием «емиссаров» из Еревана и Москвы, представляющих определенные круги джавахкской «диаспоры», имеющих тесные политические и экономические контакты с нынешними грузинскими властями.

Можно отметить, что в выборах в Джавахке в реальности приняло участие минимальное количество избирателей – вероятно, не более 15-20%. При этом, как свидетельствуют очевидцы в самом этом регионе, большинство немногочисленных реальных участников голосования отдали свои голоса против Михаила Саакашвили и в пользу кандидатов от оппозиции – Левана

Гачечиладзе и Бадри Патаркацишвили. Впрочем, результаты реального голосования в Джавахке уже не имели никакого значения, т.к. все результаты по количеству принявших участие в выборах и проголосовавших за Михаила Саакашвили были просто «нарисованы» местными избиркомами без всякого подсчета через несколько часов после закрытия избирательных участков вечером 5 января. Избирательная комиссия Ниноцминды сообщила, что во внеочередных выборах приняло участие более 90% избирателей, из которых около 92% проголосовало за М.Саакашвили. Практически аналогичная ситуация и почти аналогичные цифры были получены и в Ахалкалакском районе.

В силу пассивности армянских избирателей и боязни репрессий со стороны грузинских властей столь откровенные фальсификации не привели ни к каким протестным проявлениям в Джавахке, кроме проявления скрытого и непубличного недовольства. Основные местные общественно-политические организации или сохраняли нейтралитет за весь период выборов (например, Совет общественно-политических организаций Самцхе-Джавахети), или же поддерживали М.Саакашвили, а некоторые – как, например, «Вирк», хотя и заявили о поддержке оппозиционного кандидата Л.Гачечиладзе, но в реальности не предприняли в этом направлении никаких практических шагов.

Указанная ситуация является вполне закономерной в условиях, когда этнические меньшинства Грузии перманентно остаются вне грузинского социума, когда для них не является политически актуальной и востребованной ни одна из действующих общегрузинских политических партий, а ныне существующий запрет на регистрацию действующих региональных политических партий лишает местное население возможности реально реализовать свои конституционные права в процессе принятия решений и создания равных возможностей выбирать и принимать участие в управлении своей страной.

Поэтому ситуация с низкой активностью армянского населения в ходе президентских выборов 5 января и отсутствие реакции на все явные факты фальсификации результатов со стороны властей не должны никого удивлять. В Джавахке местное население в ходе всех предыдущих президентских и президентских выборов путем фальсификаций всегда «голосовало» за представителей действующих властей – будь то Звиад Гамсахурдия в 1990-1991 гг., или Эдуард Шеварднадзе и «Союз граждан Грузии» вплоть до 2003г., или же Михаил Саакашвили и «Единое национально движение» после «Революции роз».

Как отмечает известный грузинский политолог Гия Нодиа, несмотря на то, что армянское и азербайджанское меньшинства в Грузии в основном проживают на территориях, примыкающих к их «этническим родинам», основная региональная «проблема не в этническом сепаратизме или ирредентизме. Хотя некоторые грузины и подозревают сообщества меньшинств в тайных националистических устремлениях, последние не предъявляли никаких сепаратистских требований и не организовывали ирредентистских движений. Основной повод для озабоченности – отсутствие социально-политической интеграции этих меньшинств и низкий уровень их реального участия в зарождающихся демократических институтах Грузии»¹.

Многие грузинские эксперты и политические деятели только сейчас начинают осознавать, что значительная часть населения Грузии (не менее 16-17% от общего числа жителей страны) – в виде представителей этнических меньшинств – давно уже не рассматривает существующие партии Грузии или возникающие оппозиционные движения как механизм своего участия в общественно-политической жизни этой страны.

Сергей Минасян

¹ *Nodia G., Scholtbach A.* The Political Landscape of Georgia. Political Parties: Achievement, Challenges and Prospects. IMD, ODIHR, CIPDD: Eburon Delft, 2006. P.72.

ՎԻՐԱՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Վրաստանում վերջին նախագահական ընտրություններից անմիջապես հետո մի շարք լրատվական միջոցներ տեղեկություններ տարածեցին ընտրություններին մասնակցած ազգային փոքրամասնությունների, այդ թվում և հայերի, դիրքորոշումների, ընտրական վարքագծի և մասնակցության մասին: Հիմնականում նշվում էր, որ վիրահայությունը, հատկապես ջավախահայությունն իր ձայնը տվել է գործող նախագահ Մ.Սահակաշվիլուն¹: Ըստ Վրաստանի Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի տվյալների՝ Ախալքալաքում, որտեղ հայերը կազմում են բնակչության 94%-ը, ընտրողների ձայների 83.04 %-ը, իսկ Նինոծմինդայում, որտեղ հայերը կազմում են բնակչության 96%-ը, ընտրողների 90.18%-ը քվեարկել է Մ.Սահակաշվիլու օգտին²:

Նախ նշենք, որ Վրաստանի ընտրացուցակներում ազգային փոքրամասնությունները բավական ծանրակշիռ մաս են կազմում: Այսպես, միայն հայերն ու ադրբեջանցիները միասին վերցրած կազմում են ընտրողների մոտ 10%-ը: Հետևաբար, նախագահական աթոռի թեկնածուների համար չափազանց կարևոր էր ազգային փոքրամասնությունների նախապատվությունների հաշվառումը: Արդյունքում՝ անգամ պաշտոնական տվյալներով, առանց հայերի ու ադրբեջանցիների Մ.Սահակաշվիլուն տրված ձայների քանակը չգերազանցեց 40%-ը:

Եթե ադրբեջանցիների առումով պատկերն առավել պարզ ու կանխատեսելի էր, հաշվի առնելով այն, որ ունեին իրենց ընդդիմադիր թեկնածուն (թեպետ նա ընտրություններից առաջ հանեց իր թեկնածությունը), ապա վիրահայության դիրքորոշումների մասին բավական դժվար էր դատել ընտրություններից առաջ և կանխատեսել նրանց ընտրական վարքագիծը:

Դեռևս 2007թ. նոյեմբերյան ցույցերի ժամանակ արդեն կարելի էր նկատել, որ հայկական կողմը բավական պասիվ դիրքորոշում էր որդեգրել երկրում ընթացող քաղաքական գործընթացների հանդեպ: Որպես նոյեմբերյան ցույցերի ականատես կարող եմ նշել, որ ցուցարարների շրջանում հայեր գրեթե չկային: Իմ այն հարցին, թե որն է այդ պասիվության պատճառը, տեղի ակտիվ հայության մի շարք ներկայացուցիչներ պատասխանում էին. «Սա մեր խաղը չէ»:

Այսպես, դեռ մինչև նախագահական ընտրությունների 2-րդ փուլը պարզ էր, որ վիրահայությունը մեծ մասամբ անտարբեր է երկրում ընթացող քաղաքական գործընթացներին:

Պատճառները, ի թիվս այլոց, հետևյալներն են.

- *Վիրահայերն իրենց չեն զգում երկրի լիիրավ քաղաքացիներ* և ընդհանուր առմամբ (հատկապես՝ թիֆլիսահայերը) աշխատում են հեռու մնալ քաղաքական գործընթացներից: Թիֆլիսահայության շրջանում տարածված է այն մտայնությունը, որ, միննույն է, իրենից ոչինչ կախված չէ, իսկ ներկա խառը ժամանակներում առավել նպատակահարմար է աչքի չընկնել և մնալ ստվերում:
- Մյուս կարևոր պատճառն այն էր, որ վիրահայության խնդիրներին սատարող և ոչ մի քաղաքական ուժ (լինի կուսակցություն, թե քաղաքական գործիչ) Վրաստանի քաղաքական դաշտում չկա: Նախագահական ընտրություններին հայտ ներկայացրած թեկնածուներից և ոչ մեկն իր ծրագրերում չի շոշափել ազգային փոքրամասնությունների խնդիրն առհասարակ: Օրինակ՝ Ջավախքի հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների միացյալ խորհուրդը մինչև ընտրություններն արդեն իսկ հայտարարել էր,

¹ Մանրամասն տե՛ս,

<http://www.armenianow.com/?action=viewArticle&AID=2728&CID=2696&IID=&lng=eng>,

<http://www.abkhazeti.ru/new/index.php?name=News&file=article&sid=5022>,

<http://www.panorama.am/am/interviews/2008/01/07/baiburt/> և այլն:

² Տե՛ս <http://www.results.cec.gov.ge/olqebi.php?lang=eng>

որ իրենք կատարեն նախագահի այն թեկնածուին, ով կլուծի Ջավախքի առջև ծառայած երկու գոբալ հարց. մեկը հայերենին տարածաշրջանային լեզվի կարգավիճակ տալու հարցն է, մյուսը՝ Ջավախքում քրեակատարողական հիմնարկի կառուցման ծրագրի դադարեցումը¹, ինչի հետևանքով կարող է կտրուկ փոխվել հայաբնակ շրջանի ժողովրդագրական պատկերն ի վնաս հայերի: Բայց թեկնածուներն անտեսեցին այս խնդիրները և ոչ մի խոստում չտվեցին:

- Տեղի հայությունն ընդհանուր առմամբ Մ.Սահակաշվիլուն չի համակրում նրա ազգայնական կեցվածքի և, հատկապես, Ռուսաստանի նկատմամբ վարած քաղաքականության պատճառով: Բայց, միևնույն ժամանակ, հայությունը պասիվ է և ընդդիմադիր շարժման մեջ չի ներգրավվում: Ինչպես նշեցինք, հայությունը ցույցերին նույնպես էական մասնակցություն չցուցաբերեց: Հայերից շատերն անգամ հեզնական ժպիտով են վերաբերվում դրան, նշում, որ այս ցույցերի պատճառն ուղղակի վրացիների ծուլությունն է, որ նրանք աշխատել չեն սիրում, բայց պատրաստ են օր ու գիշեր մասնակցել տարբեր թատերականացված միջոցառումների՝ երգ ու պարով համեմված, հատկապես եթե այն ուղեկցվում է զանգվածային հյուրասիրություններով (մասնավորապես, նոյեմբերյան ցույցերից մեկի ժամանակ ինչ-որ անհայտ անձի կողմից գինի էր հյուրասիրվել ցուցարարներին, որը, պարզվել էր, թունավորված է): Այսինքն՝ հայերը թերահավատորեն են վերաբերվում այս գործընթացներին և հիմնականում գտնում են, որ այն, ինչ կատարվում է, իրենց չի վերաբերում: Հայագրի մի կոշկակար և խանութպան՝ Արթուր Աղաջանյան անունով, որը քաղաքականությունից բավական հեռու էր, նոյեմբերին ցուցարարների առջև ունեցած ելույթում ասել էր, թե ինքը ցավում է, որ վրացիները Վրաստանում վատ են ապրում, իսկ ինքը հայ է և ավելի լավ է ապրում և դա նորմալ չէ: Այս ելույթը խիստ զայրացրել էր տեղի հայության մի սովոր զանգվածի, որոնք վտանգավոր էին համարել նման կարծիքի (թե իբր հայերն ավելի լավ են ապրում Վրաստանում, քան վրացիները) տարածումը վրացիների շրջանում: Շատերն Ա.Աղաջանյանին համարում էին ուղղակի քաղաքականապես ոչ գիտակ կամ ինչ-որ մեկի թելադրանքով գործող անձ, որը չի հասկացել, որ իր այդ ելույթով վնասում է տեղի հայության անվտանգությանը: Պատմությանը հայտնի են շատ դեպքեր, երբ ճգնաժամային իրադրության պայմաններում իշխանությունները փնտրում և գտնում են «քավության նոխագներ», որոնց վրա էլ, սովորաբար, բարդվում են երկրում առկա սոցիալ-տնտեսական դժվարությունները, զանգվածային դժգոհության վեկտորը փոխելով և ուղղելով ազգամիջյան հարաբերությունների հարթություն: Այս տեսակետից նշված ելույթն անհանգստացրել էր վիրահայերին:
- Տեղի հայ (նաև վրացի) մի շարք ակտիվիստների շրջանում տարածված էր այն կարծիքը, թե Վրաստանը խոշոր տերությունների կողմից դիտվում է որպես փորձադաշտ Հարավային Կովկասում, մասնավորապես՝ Հայաստանում, քաղաքական զարգացումները կառավարելու և ձեռնառու հունով ուղղորդելու համար: Անգամ նշում էին, որ ԱՄՆ հայությունը նույնպես ներգրավված է Վրաստանում ընթացող քաղաքական գործընթացներին և այն տանում է իրենց շահերին համապատասխան սցենարով: Կար կարծիք, թե Վրաստանի դեպքերը Հայաստանում սպասվելիք նախագահական ընտրությունների նախաշեմին իրականացվող գլխավոր փորձն են, որը պետք է փորձարկվի Հայաստանում նույնպես: Այն մտայնությունը, որ այս գործընթացներն ինչ-որ տեղից կառավարվում են, թիֆլիսահայերից շատերին նույնպես դրդում էր հեռու մնալ և ակտիվություն չցուցաբերել:

Այսպիսով, վիրահայության ընդհանուր դիրքորոշումը և ընտրական վարքագիծը կարելի է համարել պասիվությունն ու քաղաքացիական անտարբերությունը:

¹ Ի դեպ, ջավախահայության շրջանում տարածված է այն կարծիքը, թե նշված քրեակատարողական հիմնարկի կապալառուն Հայկ Մանուսյանն է՝ ՀՀԿ համամասնական ցուցակով ընտրված ՀՀ ԱԺ պատգամավորը: Այս փաստը մեծապես վնասում է Հանրապետական կուսակցության հեղինակությանը տեղում:

Քանի որ միջազգային դիտորդներն առավել կենտրոնացած են եղել մայրաքաղաքում, այդ իրողությունը նվազեցրել է զանգվածային ընտրակեղծիքների հնարավորությունն այնտեղ և արդյունքում, ինչպես հայտնի է, Թբիլիսիում¹ Մ.Սահակաշվիլին խոշոր պարտություն է կրել՝ հավաքելով ընդամենը ձայների 32.5%-ը: Ընդ որում՝ քաղաքի կենտրոնում (Վակե և Սաբուրթալո), որտեղ գերակշռում են էթնիկ վրացիները, նա ստացել է ձայների ընդամենը 28.37% և 27.11%-ը: Մի փոքր ավելի են ձայները Բասնի և Սամգրի թաղամասերում, որտեղ առավելապես բնակվում են թիֆլիսահայերը (համապատասխանաբար՝ 33.73% և 37.85%): Բայց, ընդհանուր առմամբ, մայրաքաղաքը քվեարկել է ընդդիմադիր թեկնածու Լևան Գաչեչիլաձեի օգտին:

Զանգվածային ընտրակեղծիքներ են եղել հատկապես Ջավախքում: Ականատեսների կարծիքով՝ ջավախահայությունն ուղղակի բոյկոտել է ընտրությունները՝ դրանով իսկ արտահայտելով իր անհամաձայնությունը Մ.Սահակաշվիլու ազգայնական քաղաքականության հետ: Ինչպես նշում են ականատեսները, Ջավախքում զանգվածաբար ընտրակաշառքներ են բաժանվել (1 պարկ ալյուր և վաուչեր): Եղել են դեպքեր, երբ մարդիկ հրաժարվել են ընտրակաշառքից: Այս ամենն իրականացվել է Ջավախքում Մ.Սահակաշվիլու վարչակազմին մոտ կանգնած հայության առանձին ներկայացուցիչների կողմից (Վրաստանի ԱԺ հայազգի պատգամավորներ, տեղի հեղինակություններ և ձեռներեցներ): Տեղի է ունեցել նաև վերջիններիս կողմից ընտրակաշառքի յուրացում (Ախալքալաքում յուրացվել է 1300, իսկ Նինոծմինդայի շրջանում՝ 700 պարկ ալյուր): Բացի այդ, նշված օգնությունը նախատեսված է եղել մեկ ընտանեկան զույգի համար, իսկ Ջավախքում ընտանիքները, որպես կանոն, բաղկացած են մեկից ավելի ամուսնական զույգերից, բայց ընտրակաշառքը տրվել է մեկ մեծ ընտանիքին, ավելցուկը կրկին յուրացվել է:

Այս իրողությունները տեղի հայության շրջանում խոր հիասթափություն են առաջացրել այն հայերի նկատմամբ, ովքեր իրենց սոցիալական բարձր դիրքը պահպանելու նպատակով ծառայում են հակահայկական քաղաքականությամբ աչքի ընկնող ներկայիս վրաց իշխանություններին:

Հետևանքները.

- Այսպիսով, անջրպետը, որն առկա էր մի կողմից վիրահայ հասարակական լայն շրջանակների և մյուս կողմից՝ Վրաստանի ներկայիս իշխանություններին սատարող և դրա շնորհիվ բարձր սոցիալ-տնտեսական դիրք ունեցող առանձին հայազգի գործիչների միջև, էլ ավելի է խորանում: Տարածվում է այն կարծիքը, որ վերջիններս կարող են «վաճառել» հայության ազգային շահերը և, լինելով ներկայացուցչական մարմիններում, իրենց ծառայամտությամբ ոչ թե օգուտ տալ, այլ վնասել ազգային հարցերի լուծմանը:
- Ընտրություններից հետո հնարավոր է էլ ավելի բարդանա վիրահայության վիճակն այն պարզ պատճառով, որ իշխանությունները շատ լավ տեղյակ են, որ հայությունն իրականում իրենց ձայն չի տվել, քանի որ, օրինակ, նշված 65% մասնակցությունն Ախալքալաքում, կեղծ և մտացածին թիվ է և ստացվել է զանգվածային ընտրակեղծիքների շնորհիվ (իրականում տեղի իրադրությանը քաջածանոթ անձինք նշում են մասնակցության 15%-ից ոչ ավելի):
- Միննույն ժամանակ, լայնածավալ պետական քարոզչությունը և լուրերի տարածումը, թե իբր հայությունը ձայն է տվել Մ.Սահակաշվիլուն, կարող է հանգեցնել նրան, որ տեղում ընդդիմադիր կեցվածք որդեգրած վրացիների կողմից (իսկ դրանց թիվը մեծ է հատկապես Թբիլիսիի ազգայնական մտավորականության շրջանում) նոր հակահայկական առասպելների կերտման հիմք կդառնա: Նման մտավախությունների համար առիթներ արդեն կան. օրինակ՝ նախագահական ընտրությունների ընդդիմադիր թեկնածու, ադրբեջանցի Ֆազիլ Ալիևը Մ.Սահակաշվիլու դեմ ուղղված իր ելույթներից մեկում նշում է, որ վերջինս իր վարչակազմը լցրել է հայերով (հիշատակելով Լադո Գուրգենիձեի

¹ 2002թ. պաշտոնական տվյալների համաձայն՝ Թբիլիսիում բնակվում է 82.586 հայ, որը կազմում է քաղաքի բնակչության 7.6%-ը:

նշանակումը վարչապետի պաշտոնում և նշելով, որ վերջինս վրացական ազգանվան տակ թաքցնում է հայկական արմատները): Հայտնի է, թե վրաց քաղաքաբնակ մտավորականության համար որքան ցավոտ և կնճռոտ թեմա է մտացածին հայկական գերիշխանության ձգտումն իրենց մայրաքաղաքում:

Անշուշտ, անցած նախագահական ընտրությունները Վրաստանում հետաքրքիր են իշխանություն-ընդդիմություն հարաբերակցության գնահատման, երկրի ապագայի կանխորոշման և խոշոր տերությունների քաղաքականության բացահայտման իմաստով (սա առանձին և նույնպես խիստ կարևոր հարց է. օրինակ՝ մեր անձնական գրույցներից պարզվեց, որ նոյեմբերյան ցույցերի ժամանակ Վրաստանում գործող միջազգային կազմակերպություններն ու օտարերկրյա դեսպանատների ներկայացուցիչներն ընդդիմադիր շարժման գործիչներին զգուշացրել էին, որ իրենք չեն ճանաչի նոր հեղափոխության արդյունքները Վրաստանում, ինչը, բնականաբար, արդեն իսկ նշանակում է կանխորոշել ընտրությունների արդյունքը հոգուտ գործող նախագահի):

Մինևույն ժամանակ, մեզ համար այս ընտրությունները հատկապես կարևոր են ազգային փոքրամասնությունների խնդիրների համատեքստում, մեր հայրենակիցների տեղի ու դերի քննարկման ու պարզաբանման, հայ համայնքի հեռանկարների արծարծման ու վիրահայության անվտանգության տեսակետից:

*Թամարա Վարդանյան
«Նորավանք» հիմնադրամ*

ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՎՐԱՍՏԱՆՈՒՄ. ԱՂՐԲԵԶԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆ

Ֆազիլ Ալիևը՝ նախագահի թեկնածու

2007թ. նոյեմբերին Վրաստանի ԿՀՀ-ն 2008թ. հունվարի 5-ի արտահերթ նախագահական ընտրությունների թեկնածու գրանցեց թբիլիսաբնակ աղբբեջանցի Ֆազիլ Նուրմուհամեդովի Ալիևին¹՝ Վրաստանի աղբբեջանցիների միջազգային խորհրդի (ՎԱՄԽ) նախագահին, ով առաջադրվել էր աղբբեջանական համայնքի, մասնավորապես՝ Վրաստանի աղբբեջանցիների ազգային ասամբլեայի (ՎԱԱԱ) և ՎԱՄԽ-ի կողմից:

Վրաստանի նորագույն շրջանի պատմության մեջ առաջին անգամ է, որ աղբբեջանցիներն առաջ քաշեցին նախագահի սեփական թեկնածու: Նախատեսվում էր, որ Ֆ.Ալիևի ընտրազանգվածը, բացի Քվեմո-Քարթլիի, Թբիլիսիի, Կախեթի, Շիդա-Քարթլիի աղբբեջանցիներից, կլինեն նաև Աջարիայի և այլ շրջանների մահմեդականներ: (Նշենք, որ Վրաստանում ապրում են իսլամադավան մի շարք էթնիկ խմբեր՝ մահմեդական օսեր, չեչեններ, ինգուշներ, թուրք մսխեթցիներ, ավարներ, թաթարներ, դագախներ, ուզբեկներ, թաջիկներ և այլն):

Ֆ.Ալիևի նախընտրական շտաբի պետ նշանակվեց ՎԱԱԱ նախագահ Դաշգին Գյուլմամեդովը, ով վարչակարգի ամենաարմատական ընդդիմախոսներից է և իշխանությունների, այդ թվում՝ նախագահ Մ.Սահակաշվիլու և ներքին գործերի նախարարի հասցեին թույլ է տվել ամենակոշտ որակումներ: 2007թ. նոյեմբերի 27-ին Վրաստանի իրավապահ մարմինները ձերբակալեցին Դ.Գյուլմամեդովին և նրա եղբորը՝ Մուրադ Գյուլմամեդովին: Հետագայում նրանք ազատ արձակվեցին, ինչը որոշակիորեն նպաստեց Դ.Գյուլմամեդովի քաղաքական հայացքների փոխմանը:

Նշենք, որ 2007թ. նոյեմբերին Թբիլիսիում ընդդիմադիր ցույցերի շրջանում (որոնց մասնակցում էին նաև աղբբեջանական համայնքի հազարավոր ներկայացուցիչներ), ընդդիմության մի շարք առաջնորդներ ձերբակալվել են: Նրանց հիմնական մասը հետագայում ազատ է արձակվել, սակայն վերջիններիս նկատմամբ հարուցվել են քրեական գործեր:

Ինչ վերաբերում է Ֆ.Ալիևին, ընտրություններից առաջ Աղբբեջանի նախագահ Հ.Ալիևին գրված նամակում վերջինս նշել է, որ Բաքվում ծեծի է ենթարկվել իր դպրոցական որդին: Ստեղծված իրավիճակում՝ ընտրությունների նախօրեին, Ֆ.Ալիևը հրաժարվեց իր թեկնածությունից: Ակնհայտ է, որ վերջինս առաջադրվել էր ոչ թե հաղթանակ տանելու, այլ աղբբեջանական համայնքին վերաբերող հիմնահարցերին քաղաքական հնչեղություն տալու ակնկալիքով:

¹ Ֆազիլ Նուրմուհամեդովի Ալիևը ծնվել է Թբիլիսիում, 1963թ.: 1984թ. ավարտել է Բաքվի պետական մանկավարժական ինստիտուտը: 1988-ից եղել է Վրաստանի ազգային շարժման ակտիվիստ, առաջին նախագահ Զ.Գամսախուրդիայի աջակիցներից: 1990-1991թթ. նշանակվել է Գարդաբանիի քաղաքապետ, իսկ 1992-ից Գարդաբանիի շրջանի ադմինիստրացիայի ղեկավարի տեղեկալ: 2003թ. Դեմոկրատական վերածննդի կուսակցության ցուցակով ընտրվել է Վրաստանի խորհրդարանի պատգամավոր, իսկ 2006-ին՝ Վրաստանի աղբբեջանցիների միջազգային խորհրդի նախագահ: 2005թ. հունիսին սեփական տան դիմաց, ըստ իր վարկածի, իշխանությունների կողմից իրականացված հարձակումից հետո ստիպված է եղել հեռանալ երկրից: Նա բազմաթիվ անգամներ իշխանություններից սեփական անձի անվտանգության երաշխիքներ է պահանջել:

Աղբբեջանական դիսկուրսը Վրաստանում

Աղբբեջանցիները, որոնք վրացիներից հետո ամենամեծ էթնոդավանական խումբն են, հավաքական ձևով ապրում են Քվեմո-Քարթլի¹ նահանգում, ինչը հիմնականում նկատի է առնում Աղբբեջանի և Հայաստանի սահմանակից Մառնեուլի, ինչպես նաև Գարդաբանի, Բուխիսի և Դմանիսի շրջանները:

1989թ. խորհրդային շրջանում Վրաստանում ապրում էր մոտ 307,6 հազար աղբբեջանցի: 2002թ., վերջին մարդահամարի տվյալներով, աղբբեջանցիների թիվը նվազել է մինչև 284,8 հազար: Աղբբեջանցիները թերահավատորեն են ընկալում նման վիճակագրությունը. նրանց շրջանում կա համոզվածություն, որ իրենք կես միլիոն և նույնիսկ ավելի են:

Երկրամասում ստեղծված ծանր սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի հիմնական պատասխանատվությունը, ըստ աղբբեջանցի ակտիվիստների, կրում են Վրաստանի իշխանությունները, որոնք խտրական քաղաքականություն են վարում աղբբեջանական փոքրամասնության նկատմամբ, դաժան հաշվեհարդար տեսնում քաղաքական ակտիվություն հանդես բերող գործիչների հետ:

Այսօր Վրաստանի աղբբեջանցիների շրջանում ձևավորվել է որոշակի դիսկուրս, ինչի արդյունքում սահմանվել են աղբբեջանական փոքրամասնության հիմնահարցերը², դիրքորոշումը Վրաստանի և «պաշտոնական» հայրենիքի՝ Աղբբեջանի իշխանությունների նկատմամբ, առանձին դեպքերում՝ նաև իրավիճակից ելք գտնելու ուղիները:

Աղբբեջանական դիսկուրսի մեկ այլ ասպեկտ կապված է Աղբբեջանի իշխանություններից ունեցած դժգոհության հետ: Ճիշտ է, Բաքվից աղբբեջանցիները ստանում են որոշակի սոցիալական օգնություն, սակայն դա բավարար չէ: Խնդիրն այն է, որ Բաքուն, ձգտելով պահպանել ռազմավարական գործընկերությունը Թբիլիսիի հետ, ամեն կերպ փորձում է ազդել աղբբեջանական համայնքի գործողությունների վրա՝ դրանք դարձնելով զսպված: Պաշտոնական Բաքուն չի կիսում աղբբեջանցիների այն մտայնությունը, թե իշխանություններն աղբբեջանցիների նկատմամբ խտրական քաղաքականություն են իրականացնում, այլ ստեղծված հիմնահարցերը հիմնականում ձգտում է բացատրել Վրաստանում առկա տնտեսական խնդիրներով և աղբբեջանցիների՝ վրացերենին չտիրապետելու հանգամանքով:

Այս իրողությունը, սակայն, չի խանգարում, որպեսզի Աղբբեջանում Վրաստանի աղբբեջանցի գործիչները գործունեության պարարտ հող գտնեն: Հենց Աղբբեջանում (նաև Թուրքիայում) են տեղի ունենում աղբբեջանական կազմակերպությունների բազմաթիվ միջոցառումներ: Այնպես որ՝ ցանկացած պահի Բաքուն Թբիլիսիի դեմ որպես կռվան կարող է օգտագործել աղբբեջանական գործուն, որի ազդեցությունը Վրաստանում աստիճանաբար ուրվագծվում է: Սակայն այս փուլում Թբիլիսիի նկատմամբ նման գործելակերպը Բաքվին ձեռնառու չէ: Պատահական չէ, որ Բաքվի ԱԳՆ-ն իր տարածած հայտարարության մեջ նշում է, որ ընտրությունները Վրաստանում անցել են դեմոկրատական ճանապարհով:

¹ Աղբբեջանցիներով բնակեցված շրջանները վրացիները պաշտոնապես անվանում են Քվեմո-Քարթլի, որը համանուն նահանգի անունն է, իսկ աղբբեջանցիներն այն հետևողականորեն անվանում են Բորչալու՝ դիտարկելով «Հնագույն Բորչալուն» պատմական Աղբբեջանի անքակտելի մաս, որտեղ ապրել են անհիշելի ժամանակներից: Այս իրողությունները կապված են այն առասպելաբանության հետ, որ գոյություն ունի թե՛ Աղբբեջանում, թե՛ Վրաստանում, իսկ տվյալ պարագայում սպասարկում է Վրաստանի աղբբեջանցիների էթնոքաղաքական պահանջները: Աղբբեջանցիները, որպես կանոն, դժգոհում են, որ Թբիլիսին փոխում է աղբբեջանական տեղանունները վրացականով:

² Աղբբեջանական համայնքի ղեկավարներն առանձնացնում են երեք հիմնական խնդիրներ՝ կապված հողի, կրթության և լեզվի հետ: Հողի խնդիրն առաջ է եկել նախագահ Է.Շևարժնաձեի օրոք իրականացված ագրարային բարեփոխումների ժամանակ, ինչի արդյունքում հիմնականում հողագործությամբ և գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքով զբաղվող աղբբեջանցիների մեծ մասը դուրս է մնացել հողի սեփականաշնորհման գործընթացից և այսօր ստիպված է աշխատել վարձակալած և վրացիներին պատկանող հողակտորներում: Հույսերը, թե Մ.Սահակաշվիլին կարող էր լուծել այդ հիմնախնդիրը, չիրականացան: Աղբբեջանցիները բավարար չեն տիրապետում վրացերենին (բացառությամբ Թբիլիսիում ապրող աղբբեջանցիների), ինչը չի նպաստում նրանց ինտեգրմանը: Խնդիրն այն է, որ աղբբեջանական դպրոցներում, որոնց քանակը տարեցտարի ավելի է նվազում, վրացերենի ուսուցումը վատ է կազմակերպված: 2005թ. Կրթության մասին օրենքի համաձայն՝ Վրաստանի բոլոր դպրոցները պետք է անցնեն վրացական ուսուցման համակարգին՝ պահպանելով ազգային լեզվի ուսուցումը: Այս հանգամանքը բացասաբար է դիտարկվում աղբբեջանցիների կողմից, որոնք ձգտում են աղբբեջաներենը դարձնել տարածաշրջանային պաշտոնական լեզու:

Հնտրություններում աղբբեջանցիների մասնակցությունը

Հստ պաշտոնական տվյալների՝ Վրաստանի աղբբեջանական շրջաններում մասնակցությունը բավական բարձր է եղել՝ մոտ 60% և ավելի: Սակայն ըստ այլ աղբբությունների՝ իրականում մասնակցությունը ցածր է եղել: Աղբբեջանցիներն իրենց ձայնը (մոտ 75%) տվել են Մ.Սահակաշվիլուն և կողմ են եղել Վրաստանի անդամակցությանը ՆԱՏՕ-ին (տե՛ս նաև աղյուսակը): Մասնակցությունը բավական բարձր է եղել հատկապես Մառնեուլի շրջանում, որտեղ Մ.Սահակաշվիլու օգտին քվեարկել է ընտրողների մոտ 89%: Այսպես, Մառնեուլից հետո Սահակաշվիլուն առավել ձայն տված շրջանը Բոլնիսն է՝ մոտ 85%, հաջորդը՝ Դմանիսին՝ մոտ 82%, ապա՝ Գարդաբանին՝ մոտ 71% և Ռուսթավին՝ մոտ 42.17%: Նույն Ռուսթավիլում, որը Քվեմո-Քարթլի նահանգի վարչական կենտրոնն է և Սահակաշվիլուն ամենաքիչ ձայն տված շրջանը /նահանգի կտրվածքով/, ընդդիմության միասնական թեկնածուն՝ Լևան Գաչեչիլաձեն, հավաքել է բավական բարձր ցուցանիշ՝ մոտ 32%: Գարդաբանիում վերջինս հավաքել է մոտ 12%, Բոլնիսում և Դմանիսիիում՝ մոտ 8%, և բնականաբար ամենաքիչը՝ Մառնեուլում՝ մոտ 6%:

Հատկանշական է, որ քաղաքատիպ բնակավայրերում /որտեղ գյուղական բնակչության հետ համեմատած կան աշխարհայացքային տարբերություններ/, Սահակաշվիլին քիչ ձայներ է հավաքել, իսկ գյուղական շրջաններում, որտեղ կախվածությունը տեղական վերնախավից առավել մեծ է, և կան այլ գործոններ նույնպես, Սահակաշվիլին հավաքել է ձայների մեծամասնություն:

Այսպիսով, օգտագործելով ճնշումներն աղբբեջանցի գործիչների դեմ, ինչպես նաև ունենալով վարչակազմին մոտ կանգնած ֆինանսական և այլ կարգի ռեսուրսների տիրապետող Վրաստանի աղբբեջանցիների և Բաքվի աջակցությունը՝ Մ.Սահակաշվիլին կարողացավ աղբբեջանաբնակ շրջաններում իր համար ցանկալի ցուցանիշներ ահապոսկել, ինչը, կարելի է ասել, վճռորոշ դերակատարություն ունեցավ նրա հաղթանակի հարցում:

Հետաքրքրական է, որ ընտրություններից հետո տված հարցազրույցում վարչակազմի նկատմամբ իր կոշտ դիրքորոշմամբ հայտնի Դ.Գյուլամեդովը նշում է, որ աղբբեջանական շրջաններում ընտրություններն անցել են արդար, և որ իրենք պատրաստ են համագործակցել Մ.Սահակաշվիլու վարչակազմի հետ, եթե վերջինս կատարի իր նախընտրական խոստումները:

Այս հանգամանքը մեկ անգամ ևս ապացուցում է, որ աղբբեջանական համայնքը հիշյալ փուլում չի ունենա իրեն առաջնորդող ընդդիմադիր գործիչներ, հետևաբար և առաջիկայում իր գործողություններում կլինի զուսպ և, ընդհանուր առմամբ, վերահսկելի՝ պայմանավորված վերը նշված գործոններով:

Վրաստանում 2008թ. հունվարի 5-ի նախագահական ընտրությունների արդյունքները հիմնական աղբբեջանաբնակ շրջաններում¹

Շրջանը	Լևան Գաչեչիլաձե	Արկադի Պատարկաշվիլի	Դավիթ Գամկրելիձե	Շավլա Նաթելաշվիլի	Միխայիլ Սահակաշվիլի	Գեորգի Մախաշվիլի	Իրինա Սարիշվիլի
Ռուսթավի	14680 (31.54%)	2950 (6.34%)	2361 (5.07%)	3900 (8.38%)	19632 (42.17%)	752 (1.62%)	96 (0.21%)
Գարդաբանի	4764 (11.55%)	1367 (3.31%)	950 (2.3%)	2150 (5.21%)	29135 (70.62%)	126 (0.31%)	31 (0.08%)
Մառնեուլ	3462 (5.6%)	483 (0.78%)	1447 (2.34%)	410 (0.66%)	54709 (88.5%)	43 (0.07%)	37 (0.06%)
Բոլնիս	2597 (7.55%)	567 (1.65%)	710 (2.07%)	523 (1.52%)	29054 (84.52%)	54 (0.16%)	39 (0.11%)
Դմանիսի	817 (7.02%)	587 (5.04%)	178 (1.53%)	180 (1.55%)	9486 (81.49%)	11 (0.09%)	13 (0.11%)

Արարս Փաշայան
«Նորավանք» հիմնադրամ

¹ <http://www.results.cec.gov.ge/?lang=eng>.

ПРОТИВОСТОЯНИЕ ПРЕЗИДЕНТА СААКАШВИЛИ И ОППОЗИЦИИ В ГРУЗИИ

Я думаю, что нет серьезного различия между двумя стратегиями, которых могут придерживаться президент Михаил Саакашвили и оппозиция в преддверии парламентских выборов, которые состоятся весной этого года. Первая стратегия заключается в переговорах между президентом и оппозицией, в попытках найти диалог, кооптировать оппозицию во власть. Вторая – в нежелании идти на контакт с властью, в отказе от переговоров.

На самом деле, переговоры время от времени идут. Не исключено, что ряд представителей оппозиции могут войти в правительство. Саакашвили периодически говорит об этом. В то же время принципиально это не изменит мнение оппозиции. Парламентские выборы скоро, и оппозиции невыгодно снижать градус протеста. Напротив, повышение температуры протеста выполняет мобилизующую функцию и для оппозиции, и для электората.

Так что оппозиция по-прежнему будет заявлять о непризнании легитимности президентских выборов 5 января. Но это тактический шаг, элемент парламентской кампании. Последовательное непризнание президентских выборов привело бы к гражданской войне. Оппозиция же на это не идет. Она не ставит перед властью никаких сроков. Задача – мобилизовать протестный электорат к парламентским выборам.

Непризнание легитимности выборов президента – это одна из козырных карт оппозиции. Поэтому я не думаю, что оппозиция пойдет на серьезные уступки при переговорах с властью. Все-таки оппозиция довольно успешно провела президентскую кампанию. Саакашвили был близок к поражению, поэтому уступки накануне выборов в парламент будут восприняты как слабость оппозиции.

Что касается ее консолидации, вплоть до формирования единого списка на выборы, то теоретически все возможно. Однако дальнейшее объединение оппозиции вряд ли состоится. Лейбористы предпочитают выступать отдельно. Возможное снижение проходного барьера до 5% также не создает условий для объединения оппозиции, так как многие могут посчитать, что этот барьер им вполне по силам. Возможен союз между *Новыми Правыми* и *Объединенной оппозицией* во главе с Леваном Гачечиладзе. Но здесь нельзя исключать выхода отдельных партий из *Объединенной оппозиции*.

После парламентских выборов ситуация серьезно изменится. Не исключен успех оппозиции. Поэтому вполне возможна консолидация оппозиции внутри парламента, который будет противостоять президенту, консолидирующим фактором станет борьба с Михаилом Саакашвили. Это же обстоятельство может привести с течением времени к роспуску парламента и проведению досрочных выборов.

В случае успеха оппозиции также возможно формирование правительства с участием оппозиционеров. До выборов лидеры оппозиции не пойдут в правительство. После выборов такое может быть, так как оппозиция сможет поменять риторику. Она может заявить о том, что это коалиционное правительство, формирование которого является не подачкой со стороны Саакашвили, а признанием успеха оппозиции на парламентских выборах.

*Гия Нодиа*¹

¹ Гия Нодиа - директор Кавказского института мира, демократии и развития, Тбилиси.
<http://www.eurasianhome.org/xml/t/expert.xml?lang=ru&nic=expert&pid=1398&qmonth=0&qyear=0>. 15.01.2008.

НЕКОТОРЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ВЫБОРОВ В ГРУЗИИ¹

Прошедшие в Грузии президентские выборы оказались весьма интересными с точки зрения информационной составляющей. С одной стороны, выборы сами по себе были неординарными, так как были назначены раньше срока и проходили после столкновений с оппозицией и введения чрезвычайного положения. Кроме того, надо учитывать, что они проходили в период новогодних праздников, когда общий информационный поток по миру спадает, в связи с чем грузинские выборы оказались также в центре внимания СМИ.

Вокруг выборов развернулась настоящая информационная война, в которую были вовлечены как силы внутри Грузии, так и внешние, в особенности российские. Необходимо выделить три этапа информационной войны: в период столкновений с оппозицией, до выборов и после.

В период, когда в Тбилиси проходили волнения, и в начале сентября было введено чрезвычайное положение, была запрещена работа всех СМИ страны, кроме общественного телевидения. Оппозиционная телекомпания «Имеди» была закрыта, а оборудование – разгромлено ОМОНОм. В этот период единственным источником информации о том, что творится в Грузии, являлись местные блоггеры, которые оперативно извещали о положении в стране. Так, наиболее читаемым блоггером стал Грант из Тбилиси (<http://athanatoi.livejournal.com/>). Кроме того, информацию предоставляла редактор сайта «Новости-Грузия» в своем дневнике (<http://elenaim.livejournal.com/>). А также некий Александр из того же издания (<http://geoinlaz.livejournal.com/>). Интересно, что 8 ноября дневник *elenaim* вообще перестал обновляться, а блог *geoinlaz* был полностью удален.

Информационная война шла в последние дни перед выборами на уровне публикации рейтингов кандидатов, которые очень сильно разнились между собой. Об этом можно судить по представленной ниже выборке из представленных общественности различных рейтингов:

Саакашвили 41,7%, Гачечиладзе 11,1%, Патаркацишвили 6,5%
Саакашвили 61,1%, Гачечиладзе 5,2%, Патаркацишвили 2,9%
Саакашвили 20,4%, Гачечиладзе 16,4%, Патаркацишвили 2,3%
Гачечиладзе 22,1%, Саакашвили 16,4%, Патаркацишвили 13,8%
Гачечиладзе 22,1%, Саакашвили 20,3%, Патаркацишвили 19,1%
Гачечиладзе 21,9% , Саакашвили 21%, Патаркацишвили 20,3%
Гачечиладзе 18,04%, Саакашвили 16,05%, Патаркацишвили 6,34%

Примечательна деятельность накануне выборов некоего европейского фонда «Диалог для развития демократии», которым руководит Иван Шерстюк. В конце декабря Фонд представил результаты опроса общественного мнения в Грузии, которые выглядели так:

Леван Гачечиладзе – 22,1%
Михаил Саакашвили – 20,3%
Бадри Патаркацишвили – 19,1%
Шалва Нателашвили – 6,5%
Давид Гамкрелидзе – 4,9%
Георгий Маисашвили – 1,1%
Ирина Саришвили – 0,2%

¹ Использованы материалы, опубликованные на персональном блоге руководителя Центра экстремальной журналистики Олега Панфилова (<http://oleg-panfilov.livejournal.com>).

Иван Шерстюк довольно примечательная личность, так как успел засветиться на выборах в Казахстане и Украине. Причем постоянно выступал в качестве наблюдателя от различных организаций. В Казахстане в 2005г. как представитель международной миссии наблюдения независимых украинских, белорусских и польских СМИ. На Украине в 2007г. – как координатор Европейского коллегия польских и украинских университетов (Польша). А в 2006г. он являлся также международным секретарем ВМОО «Фундация региональных инициатив».

Другой интригой выборов стало обвинение ряда оппозиционных кандидатов в президенту в попытке государственного переворота. После того как развернулась история вокруг бывшего министра обороны Окруашвили, аналогичные обвинения были выдвинуты против Бадри Патаркацишвили. В прессе были опубликованы стенограммы записей разговоров главы избирательного штаба Патаркацишвили Валерия Гелбахиани, из которых следовало, что существовал заговор, направленный на насильственное изменение конституционного строя Грузии.

После выборов наиболее интересным явился скандал, развернувшийся вокруг публикации корреспондента немецкой газеты *Frankfurter Rundschau* Флориана Хасселя, который взял интервью у главы миссии наблюдателей ОБСЕ Дитера Бодена. *Frankfurter Rundschau* опубликовала материал, в которой приводились слова Бодена о том, что становится все более очевидно, что в Грузии имели место «грубые нарушения, небрежные и умышленные фальсификации при подсчете голосов», и первоначальная, в целом положительная оценка их проведения со стороны ОБСЕ уже не достоверна. Сразу после этого миссия наблюдателей ОБСЕ в Грузии выступила с заявлением о том, что слова Бодена были искажены. Сам Боден заявил, что Флориан Хассель «в неверном контексте использовал его слова о выборах в Грузии». В интервью «Эхо Москвы» пресс-секретарь бюро по демократическим институтам и правам человека ОБСЕ Урдур Гуннарсдотир пояснила, что, по сути, это нормальная практика. Миссия наблюдателей организации продолжает свою работу и получает новую информацию. И в том случае, если будет большое количество новых данных, нельзя исключать, что ОБСЕ опубликует новый доклад. Впрочем, по словам Гуннарсдотир, того, что организация кардинально изменит свое отношение к голосованию, ждать не приходится.

Далее представитель *OSCE/ODIHR* в Грузии Растро Кужел заявил: «Сказанное господином Боденом не было полностью опубликовано, из контекста вырваны некоторые утверждения, и в этом мы разберемся. Что же касается наших оценок выборов, мы не меняем позицию, которую выразили на второй день после выборов в предварительных оценках».

В любом случае, все вышеперечисленное имело свое влияние на восприятие выборов со стороны западной прессы, о чем можно судить даже только по заголовкам статей: «Увядающая роза» (*The Times*, Великобритания), «Пиррова победа» (*Newsweek*, США), «Пора проявлять больше понимания и меньше задрать нос» (*The Financial Times*, Великобритания).

Самвел Мартиросян

ՀԵՏԸՆՏՐԱԿԱՆ ՎՐԱՍՏԱՆ. ՃԳՆԱԺԱՄԻ ՀԱՂԹԱՀԱՐՈՒՄ

Վերընտրված նախագահ. հաղթանակի նախադրյալներ

2007թ. հունվարի 5-ին Վրաստանում կայացած նախագահական ընտրությունների վերջնական արդյունքները չհապաղեցին ստանալ միջազգային հանրության արձագանքները: Նախընտրական ու հետընտրական զարգացումների շուրջ համաշխարհային մամուլում (առաջին հերթին՝ արևմտյան) տեղ գտած մեծաքանակ լրատվությունն ու վերլուծականները վկայում են ընտրական արդյունքների միջազգային կարևորության մասին: Տարբեր լրատվամիջոցներում Վրաստանի նախագահական ընտրություններին վերաբերող հրապարակումները մեծ մասամբ անդրադառնում էին Միխայիլ Սահակաշվիլու հաղթանակի հիմնական խաղաթղթերին, հետընտրական Վրաստանի հիմնախնդիրներին:

Նախընտրական գործընթացները և վերընտրված թեկնածուի հաղթանակը բավական լավ առիթ են վերջինիս կողմից «վարդերի հեղափոխության» անցած ուղին վերանայելու և վերիմաստավորելու համար: Նախ խոսքը վերաբերում է հետընտրական շրջանում հասարակության տարբեր շերտերում Մ.Սահակաշվիլու և նրա թիմի հեղինակության բարձրացման անհրաժեշտությանը. եթե «վարդերի հեղափոխությունից» հետո, 2004թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ, Մ.Սահակաշվիլին ստացավ քվեների 97%-ը, ապա այս ընտրություններին՝ ընդամենը 53%: Ասել է թե՛ վերջին երկու տարիների ընթացքում, ի վնաս իշխանության նախագահական թևի վարկանիշի, զգալի տեղաշարժեր են տեղի ունեցել հասարակության սոցիալ-քաղաքական, սոցիո-հոգեբանական ասպեկտներում: Տրամաբանական է, որ «վարդերի հեղափոխության» կարգախոսները (վրաց ժողովրդի վերածնունդ, ազգային արժեքների բարձրացում, քրիստոնեության հասարակայնացում և գուգորդում ազգային արժեքների հետ, օր. պետական նոր դրոշի ստեղծում, երկրի տարածքային ամբողջականության վերականգնում և այլն) 2007թ. նախագահական ընտրություններին այլևս չէին կարող ապահովել Մ.Սահակաշվիլու հաղթանակը: Վերջինիս հաղթանակի գլխավոր գրավականներից մեկը պետք է դառնար «սոցիալականացված» կարգախոսի ընտրությունը, որը կարող էր միավորել ու իր հետևից տանել հասարակական խմբերին՝ հաշվի առնելով, որ Մ.Սահակաշվիլու հեղինակությունը վերջին տարիներին կտրուկ անկում է ապրել:

Նախագահական ընտրություններին Մ.Սահակաշվիլու հաղթանակի ապահովման մյուս գլխավոր նախադրյալն ընդդիմության միասնական թեկնածուի ընտրության հարցն էր. Լևան Գաչեչիլաձեն կրիտիկական աստիճանով չհասցրեց սիրաշահել ժողովրդական զանգվածներին, ըստ էության չկարողացավ «ձեռք բերել» ժողովրդական լիդերի քաղաքական կերպար և բավական թույլ մրցակից հանդիսացավ Մ.Սահակաշվիլու համար:

Մյուս կողմից՝ Մ.Սահակաշվիլու հաղթանակը ևս մեկ անգամ հաստատում է երկրի քաղաքական-հասարակական ինստիտուտներում իր և իր գլխավորած «Ազգային շարժում» կուսակցության զգալի վարչական ու քաղաքական լծակների պահպանման իրողությունը:

Ի տարբերություն նախագահի ընդդիմադիր թեկնածուների, երկրի իշխանական ճամբարը չի դադարել կրել խիստ անձնավորված բնույթ՝ ի դեմս Մ.Սահակաշվիլու: «Վարդերի հեղափոխությունից» ի վեր Վրաստանում իրականացվող ժողովրդավարական բարեփոխումները հիմնականում անձնավորվում են՝ կապվելով նրա քաղաքական կերպարի հետ (երկրի իշխանական ճամբարում Մ.Սահակաշվիլուն մրցակից դառնալու պոտենցիալ հնարավորություններ ուներ, թերևս, պաշտպանության նախկին նախարար Ի.Օքրուաշվիլին, որը դարձավ նախընտրական *թեժ մթնոլորտի* քավության նոխագ): Մ.Սահակաշվիլու հաղթանակը ցույց տվեց, որ անձնավորված լինելը տվյալ պարագայում ոչ այնքան բացասական, որքան դրական դեր ունեցավ գործող նախագահի օգտին:

Ճգնաժամի հաղթահարման փորձ

Թեև նախագահական ընտրությունների քարոզարշավի մեկնարկով որոշակիորեն մեղմացան վրաստանյան նախընտրական կրքերը և թուլացավ քաղաքական ճգնաժամը, այնուհանդերձ, հետընտրական Վրաստանը տրամաբանորեն կշարունակի առաջիկա ամիսներին հարթել խորացող հասարակական-քաղաքական անկայունության ալիքը: Երկրի իշխանության նախագահական թիմը կանգնած է իշխանություն-ընդդիմություն հակասությունների, ընտրությունների արդյունքների բոյկոտման ու դրանց հետևանքների հաղթահարման կարևոր խնդիրների առջև: Այս հարցերի իրականացումը միայն կարող է ապահովել երկրի քաղաքական կայունությունը, հետևաբար և երաշխավորել արտաքին քաղաքականության հիմնական գերակայությունների հաջողությունը:

Մյուս կողմից՝ նախագահական ընտրությունների սոցիալական կարգախոսի ընտրությունը ենթադրում է իշխանության կենտրոնացում երկրի ներքին՝ սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրների կարգավորման վրա (կաշառակերության դեմ պայքար, աղքատության կրճատում, աշխատավարձերի բարձրացում, գնաճի կանխում): Հենց այս ռազմավարությունը կարող է մասամբ վերականգնել հասարակական վստահությունը, իրագործել արտաքին գերակայությունները, պոտենցիալ հակազդեցություն ցուցաբերել ընդդիմադիր ճամբարի քարոզարշավին ու որոշ ժամանակ անց հաղթահարել հակաիշխանական դրսևորումները հասարակության մեջ:

Միևնույն ժամանակ, սակայն, նախագահ Սահակաշվիլին ստիպված կլինի վերականգնել վաղեմի հեղինակությունը նաև միջազգային հանրության առջև: Այդ գործընթացն, ըստ էության, բավական խնդրահարույց կլինի՝ կապված նախընտրական շրջանում տեղ գտած մի քանի հակաժողովրդավարական նախաձեռնությունների հետ (ընդդիմության նկատմամբ բռնության կիրառում, արտակարգ դրության հայտարարում, ոչ իշխանամետ մամուլի նկատմամբ ճնշումների բանեցում, «Իմեդի» հեռուստաընկերության եթերի դադարեցում և այլն):

Երկրի իշխանական թևի խնդիրները զգալիորեն բարդանում են, երբ վերը հիշատակված գործընթացների իրականացումը համատեղվում է արտաքին գործոնների և առաջին հերթին՝ պաշտոնական Մոսկվայի հետ հարաբերությունների հստակեցմանը: Կասկածի տեղիք չի տալիս, որ ռուսական կողմը չի հապաղի ուժեղացնել քաղաքական ճնշումները Վրաստանի հանդեպ՝ պայմանավորված ՆԱՏՕ-ին անդամակցելու Մ.Սահակաշվիլու քաղաքականությամբ: Կրկին առաջին պլան կմղվեն Աբխազիայում ու Հարավային Օսիայում ռուսական շահերի պաշտպանության խնդիրները, որոնց շուրջ ձևավորված միջազգային քաղաքականությունն ակտիվացել է հատկապես Կոստվոյի կարգավիճակի հարցի ակտուալացմամբ: Նշենք, որ մինչ ընտրությունները Մ.Սահակաշվիլու՝ Կրեմլին հասցեագրած «մեսիջը», որում ասվում էր, թե ընտրություններում հաղթանակի դեպքում ինքը միջոցներ կձեռնարկի Ռուսաստանի Դաշնության հետ Վրաստանի հարաբերությունների բարելավման ուղղությամբ, մեծ նշանակություն ունի վերընտրված նախագահի իշխանական-քաղաքական դիրքերի ամրապնդման ու իմիջի վերականգնման համար:

Կարևոր են նաև Վրաստանի տնտեսությունում արտաքին կապիտալի, նոր ներդրումային հոսքերի ապահովման խնդիրները, որոնք համարժեք քաղաքականության բացակայության պարագայում մեծապես կնվազեն՝ հնարավոր ներքաղաքական անկայունության ֆոնին: Նախագահ Սահակաշվիլու տնտեսական քաղաքականության կարևորագույն հարցերից մեկն էլ վերաբերում է հենց արտաքին ներդրողների համար երկրի ներդրումային շահավետության իմիջի պահպանմանը:

Նախագահական ընտրություններին զուգահեռ անցկացված հանրաքվեի արդյունքների համաձայն՝ երկրի խորհրդարանական ընտրություններն անցկացվելու են 2008թ. գարնանը: Դրանցում «Ազգային շարժման» հաղթանակի գրավականը մինչընտրական փուլում վերջինիս՝ որպես սոցիալական բարեփոխիչի, հեղինակության բարձրացումն է, միջազգային հանրությունում *ժողովրդավարի* կերպարի վերականգնումը: Այս պարագայում կապահովվի Արևմուտքի, առաջին հերթին՝ ՆԱՏՕ-ի և Միացյալ Նահանգների աջակցությունը, ինչի մասին վերջիններս չհապաղեցին ակնարկել հունվարի 5-ին և 7-ին:

***Կարեն Վերանյան
«Նորավանք» հիմնադրամ***

ԻՐԱՆԸ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԱԽԱՇԵՄԻՆ

Վերջին մի քանի ամիսներին Իրանում ներքաղաքական զարգացումները հիմնականում ընթանում են մարտի 14-ին կայանալիք խորհրդարանական ընտրություններին հիմնական քաղաքական ուժերի նախապատրաստության համատեքստում: Գալիք ընտրությունները մեծ ազդեցություն կարող են թողնել Իրանի քաղաքական և տնտեսական ոլորտների վրա՝ չնայած խորհրդարանի անմիջական ազդեցությունը երկրի կյանքում այնքան էլ մեծ չէ:

Բավական սահմանափակ լիազորություններ ունենալով՝ Իրանի խորհրդարանը ձևավորվում է այն քաղաքական ուժերի կողմից, որոնք կամ վայելում են երկրի հասարակության լայն շերտերի աջակցությունը, կամ ներկայացնում են իրանական իշխող հոգևոր, քաղաքական, իսկ վերջին տարիներին՝ նաև տնտեսական վերնախավի շահերը: Առաջիկա խորհրդարանական ընտրությունները հավակնում են լուրջ տեղաշարժ կատարել Իրանի խորհրդարանում, քանի որ վերջին խորհրդարանական (2004թ.) և նախագահական (2005թ.) ընտրություններից հետո թե՛ հասարակական սպասումներում, թե՛ երկրի ընտրանու շահերում որոշակի փոփոխություններ են արձանագրվել:

Հասարակական սպասումներ

Իր նախագահության գրեթե երեք տարիների ընթացքում Մ.Ահմադինեժադի տնտեսական և սոցիալական քաղաքականությունը հասարակության բարեկեցության բարելավման ընդհանուր գեղեր է: Անցած 9 ամիսներին Իրանի տնտեսական կյանքում արձանագրվեց վերջին տարիների համար ինֆլյացիայի աննախադեպ բարձր ցուցանիշ՝ 25,6%: Այդ երեք տարիների ընթացքում, գործազրկությունն Իրանում կրճատվել է 2,6%-ով, մինչդեռ Մ.Ահմադինեժադի նախընտրական ծրագրում ներկայացվում էր 30%-անոց կրճատման հնարավորություն: Ըստ իրանական վիճակագրական ծառայության՝ գործազրկության մեծ աճ է արձանագրվել բարձրագույն կրթություն ունեցողների շրջանում՝ մոտ 20%: Միևնույն ժամանակ, բարձրագույն կրթություն ունեցող աշխատողների ընդամենը 47%-ն է աշխատում իր մասնագիտությամբ: Մյուս մասը զբաղված է հիմնականում առևտրով, շինարարական աշխատանքներով կամ վարորդ է:

Անցած երկու տարիներին Իրանի նախագահի նախանշան բարեփոխումները, որոնց մի մասն ուղղված էր «տնտեսական» կամ «նավթային մաֆիայի» ոչնչացմանը, իսկ որոշ մեկնաբանություններով՝ տնտեսական ընտրանու սեփականության վերաբաշխմանը, նույնպես բավական բացասական հասարակական արձագանքներ են ստացել: Նշենք անցած տարի Իրանում տեղ գտած «բենզինի ճգնաժամ» մասին, ինչն արդյունք էր նախագահի առաջարկած որոշման, որը սահմանափակում է ներկրվող բենզինի սուբսիդավորումը: Որոշումն ազդեց ոչ միայն սուբսիդավորման միջոցով հսկայական գումարներ վաստակող խմբերի շահերի վրա, այլև անդրադարձավ նաև սպառողների վրա, որոնք ստիպված եղան թանկ վճարել վառելիքի համար և հայտնվեցին Իրանի համար անսովոր հսկայական հերթերում, որոնք գոյանում էին բենզալցակայանների մոտ:

Մարտի 14-ի ընտրություններին, փաստորեն, Մ.Ահմադինեժադը և նրան անմիջականորեն սատարող քաղաքական ուժերը կզնան գրեթե նույն դիրքերով, ինչ ունեին 2004թ. ընտրությունները տանուլ տված, սակայն ժամանակին նույնպիսի բարձր սոցիալական վստահություն ունեցող «բարեփոխիչները»: Սոցիալական պոպուլիզմի տերմիններով սահմանված խոստումների մեծ մասը Մ.Ահմադինեժադի կողմից չի իրագործվել:

Սակայն միայն սա չէ կայանալիք ընտրություններում Մ.Ահմադինեժադին սատարող ուժերի դիրքերի թուլության պատճառը: Առկա է ոչ պակաս կարևոր մի գործոն ևս. Իրանի

հոգևոր իշխանությունն այսօր չի սատարում «ծայրահեղական» Մ.Ահմադինեժադին գրեթե այնպես, ինչպես ժամանակին չէր սատարում «բարեփոխիչ» Մ.Խաթամիին:

«Ոչ էքստրեմիստներ, ոչ լիբերալներ»

2007-ի ամռանը Իրանի ազդեցիկ ու հեղինակավոր հոգևոր և քաղաքական գործիչ Հոջաթոլէսլամ Մ.Ռ. Աքրամին, որը Պայքարող հոգևորականների միության ղեկավարներից է, ներկայացրեց մի տեսակետ, որն անցած ամիսներին և ներկայումս բավական հաջող բնութագրում է խորհրդարանական ընտրություններում հաղթանակի ձգտող ուժերի նկատմամբ երկրի հոգևոր ընտրանու մեծ մասի մոտեցումը: Նա հայտարարել էր. *«Խորհրդարանական ընտրություններում տեղ չի լինի էքստրեմիստների և լիբերալների համար: Ժողովուրդը պետք է պաշտպանի օրինավոր, հայտնի և հավասարակշռված քաղաքական գործիչներին և չթողնի անփորձներին ու էքստրեմիստներին տեղ ստանալ խորհրդարանում»*: Հարկ է նշել, որ միայն ժողովուրդը չէ, որ կարող է խանգարել լիբերալներին ու էքստրեմիստներին տեղ ստանալ երկրի օրենսդիր մարմնում: Արդեն իսկ առաջադրված 7200 թեկնածուների ցուցակների առաջին կրճատումը կկատարի 12 հոգևորականներից բաղկացած Պահապանների խորհուրդը, որի հատուկ նիստը կկայանա հունվարի վերջին: Նախորդ ընտրությունների փորձը ցույց է տալիս, որ թեկնածուների ցուցակից կարող են հեռացվել ոչ միայն մարզինալ թեկնածուները, այլ նաև խոշոր և ազդեցիկ քաղաքական գործիչները:

«Ծայրահեղականներ-բարեփոխիչներ». նոր քաղաքական կենտրոնի» ձևավորում Իրանի քաղաքական դաշտում

Դժգոհությունը Մ.Ահմադինեժադի քաղաքականությունից Իրանում սկսել է ձևավորել ընդհանուր շահերի մի հետաքրքիր համակարգ: Վերջին տարվա ընթացքում քաղաքական տարբեր հոսանքներ ներկայացնող երկու ազդեցիկ քաղաքական գործիչներ՝ նախկին նախագահ, «սահմանափակ բարեփոխիչ» Մ.Խաթամիին և նույնպես նախկին նախագահ, Փորձագետների վեհաժողովի նորընտիր ղեկավար, «հին պահպանողական» կամ, ինչպես նրան հաճախ են բնութագրում արևմտյան վերլուծաբանները, «սահմանափակ ծայրահեղական» Ա.Հաշեմի Ռաֆսանջանին, սկսել են ստանալ Ա.Խամենեիի պաշտպանությունն ու աջակցությունը: Այս երկու ազդեցիկ գործիչների «ջերմացումը» կարող է վերածվել արտախորհրդարանական նոր դաշինք-կոալիցիայի, որն իրանական մամուլում սկսել է անվանվել *«Ծայրահեղականներ-բարեփոխիչներ դաշինք»*: Քաղաքագիտական տերմիններով՝ խոսքը վերաբերում է քաղաքական կենտրոնի ձևավորմանը, որում, ինչպես նշել էր Մ.Ռ. Աքրամին, տեղ չի լինի թե՛ էքստրեմիստների, թե՛ լիբերալների համար, չնայած բուն լիբերալներն արդեն իսկ չունեն ոչ սոցիալական, ոչ ֆինանսական, ոչ քաղաքական աջակցություն ընտրություններում հաղթանակի հասնելու համար: Ակնհայտ է, որ Խաթամի-Ռաֆսանջանի դաշինքն ուղղված է լինելու հենց ծայրահեղականների դեմ, որոնք կենտրոնացած են Մ.Ահմադինեժադի և այսօրվա Յազդի շուրջը: Ռաֆսանջանիին և Խաթամիին աջակցող ուժերն են.

1. Ա.Ա.Հաշեմի Ռաֆսանջանի – «Կերտողներ», «Աշխատանքի իսլամական կուսակցություն», «Աշխատավորների տուն» կուսակցություններ:
2. Մ.Խաթամի – «Համագործակցություն» շարժում, Պայքարող հոգևորականների միություն, Իսլամական հեղափոխության մոջահեդների կազմակերպություն:

Նրանց հարող Մ.Քարուբիի շուրջ համախմբվել են «Ժողովրդական վստահության կուսակցությունը», «Իմամի ուղու ուժերի միությունը» և «Ժողովրդավարական կուսակցությունը»: Վերջիններս ներկայացնում են «սահմանափակ բարեփոխիչների» քաղաքական ճամբարի հիմնական մասը:

Հավանաբար, հենց այս ուժերի ներկայացուցիչներն ունեն ամենամեծ հնարավորությունները խորհրդարանական ընտրություններում վճռորոշ հաղթանակի հասնելու համար:

Ինչ վերաբերում է Մ.Ահմադինեժադին, ապա նրան սատարող ուժերի հիմնական մասը համախմբված է «Պահպանողականների միավորված ճակատ» դաշինքում, սակայն այս դաշինքի անդամներ են նաև այն քաղաքական ուժերը, որոնք հանդիսանում են Հաշեմի Ռաֆսանջանիի, Մ.Ռեզայիի և Թեհրանի քաղաքապետ ու Ահմադինեժադին բարձրաձայն քննադատող Մ.Բ. Քալիբաֆի կողմնակիցները: Ուստի, «Ճակատի» հիման վրա նախագահամետ դաշինքի ստեղծումը կասկածելի է: Մանավանդ որ «Ճակատում» նախագահին անմիջական աջակցություն չեն ցուցաբերում հոգևոր առաջնորդ Ա.Խամենեյի վերահսկողության տակ գտնվող քաղաքական ուժերը: Այն, որ Ա.Խամենեյին Ահմադինեժադին և նրան սատարող ուժերին անմիջական աջակցություն չի ցուցաբերի, արդեն իսկ ակնհայտ է: Այս առիթով հայտնի ամերիկյան մասնագետ Ք.Քաթսմանը նշում է. «Իրանի հոգևոր առաջնորդն Ահմադինեժադին վերաբերվում է որպես մի մարդու, որն Իրանին կարող է տանել լուրջ ընդհարման, ինչը, ինչպես լավ գիտակցում է Խամենեյին, Իրանին երբեք օգուտ չի բերի: Ինձ թվում է, որ անդունդը նրանց միջև արդեն իսկ ձևավորված է»:

Հետևություններ

Առաջիկա ամսվա ընթացքում ընտրապայքարն Իրանում բավական կակտիվանա: Ներկայումս թույլ դիրքեր ունեցող Մ.Ահմադինեժադին սատարող ուժերը կարող են սեփական դիրքերի ամրապնդման լուրջ փորձեր կատարել՝ օգտագործելով նաև արտաքին գործոնը: Խոսքը ԱՄՆ-ի հետ հարաբերությունների էլ ավելի սրման փորձերի մասին է, ինչը, որպես կանոն, ստանում է ոչ քաղաքաբնակ իրանցիների աջակցությունը:

Ամենայն հավանականությամբ, ընտրությունները կավարտվեն «կենտրոնամետ» ուժերի հաղթանակով, որոնք խորհրդարանական հարթակը կօգտագործեն 2009-ին սպասվող նախագահական ընտրություններին պատրաստվելու համար: Ներկայումս տեսակետ է հայտնվում, որ Մ.Ահմադինեժադի հիմնական հակառակորդն ընտրություններում կլինի հենց «կենտրոնամետների» թեկնածուն (ամենահավանականը Թեհրանի քաղաքապետ Քալիբաֆն է): Սակայն դեռ վաղ է որոշակիորեն խոսել այս մասին, քանի բավական բազմաբևեռ քաղաքական գործընթացն Իրանում միշտ էլ կարող է ստեղծել միանգամայն նոր որակական ներքաղաքական իրադրություն:

Սևակ Սարուխանյան
«Նորավանք» հիմնադրամ

ПРЕЗИДЕНТСКАЯ ГОНКА В США¹

СМИ, Интернет и выборы

Опрос телекомпании *ABC* и портала *Facebook* показал, что лишь 14% американцев полностью доверяют информации, публикующейся в СМИ. Половина опрошенных доверяет этой информации частично, 28% – в небольшой степени, а 8% не доверяют вообще. При этом доверие к интернет-источникам заметно ниже, чем к «традиционным» СМИ – лишь 8% опрошенных доверяют им полностью.

По мнению американцев, наибольшего доверия при описании президентской кампании 2008г. заслуживает ТВ (мнение 41% опрошенных). Газетам верят 23%, радио – 17%, интернет-источникам – 15%, журналам – только 6%.

При этом большинство информации о ходе избирательной гонки респонденты получают из ТВ (70%), газет (26%) и Интернета (23%). Радио предпочитают 16% опрошенных, журналы – 5%. (Опрошенные могли выбрать два варианта ответа, поэтому общая сумма баллов превышает 100%.)

46% жителей США считают, что во время выборов Интернет играет позитивную роль (39% считают, что негативную). 18% опрошенных заявили, что информация из Всемирной Сети в значительной степени повлияет на их выбор.

Президентская гонка. Вопросы без ответов

Прославленный американский журналист и историк Теодор Вайт/*Theodore White* (пик его активности пришелся на 1960-е годы, когда он опубликовал серию книг, описывающих перипетии президентских кампаний под общим названием «Америка в поисках себя: Создание президента»/*America in Search of Itself: The Making of the President*), отмечал, что основу основ президентской кампании составляют поиски ответов на три фундаментальных вопроса: «война и мир», «хлеб и масло», «черное и белое».

С 1789г. США управляли 37 президентов. Один из фундаментальных вопросов выборов звучит следующим образом: «Кто достаточно квалифицирован для того, чтобы занять высший пост в государстве?» Существуют два «главных» ответа на него. Один из «отцов-основателей» США Александр Гамильтон/*Alexander Hamilton* некогда пришел к выводу, что если политик победил на президентских выборах, это автоматически означает, что он наилучшим образом подготовлен к управлению государством. По мысли Гамильтона, сложность выборной гонки позволяет автоматически отсеять недостойных кандидатов, и в Белый дом переселяется не только наиболее удачливый, но и наиболее подходящий для США лидер.

Верность мнения Гамильтона подтверждалась в первые десятилетия существования США. Первые семь президентов страны были весьма яркими личностями. Джордж Вашингтон, Джон Адамс и Томас Джефферсон были героями американской революции. Джеймс Мэдисон был одним из авторов Конституции США. Джеймс Монро и Джон Квинси Адамс записали в свой актив настоящие дипломатические триумфы: Монро приобрел Луизиану, увеличив территорию США вдвое, а Адамс – во время президентства Монро – создал знаменитую «Доктрину Монро», которая ограничила влияние европейских держав на Американском континенте. Президент Эндрю Джексон был прославленным генералом, успешно воевавшим с индейцами и британцами.

¹ Washington ProFile, 11 января 2007.

Однако восьмой президент США – Мартин Ван Бюрен – оказался исключением из этого правила. На своем примере он доказал, что отсутствие ярких достижений и государственного ума, при наличии таланта к интригам, закулисной борьбе и умению использовать популистские заявления, способны открыть дорогу в Белый дом. Историк Ричард Брукхайзер/*Richard Brookhiser*, автор книги «Что бы сделали отцы-основатели? Наши вопросы, их ответы» (*What Would the Founders Do? Our Questions, Their Answers*), отмечает, что Ван Бюрен дал второй ответ на этот вопрос. В результате, начиная с 1841г. все президенты США обязаны проходить «тест Ван Бюрена». Американский электорат требовал и требует, чтобы участники президентской гонки демонстрировали свои возможности играть по существующим правилам, даже если политиков невозможно причислить к плеяде «звезд».

История США показывает, что избиратели предпочитают политиков – бизнесменам, не имеющим значительного политического опыта. Так, мультимиллиардер Росс Перо/*Ross Perot* добился крупнейшего политического успеха – на президентских выборах 1992г., выступив в качестве независимого кандидата, он набрал 12% голосов – однако он и близко не подобрался к результату, необходимому для победы. В 1940г. малоизвестный бизнесмен Венделл Виллики/*Wendell Willkie*, бывший член Демократической партии, сменивший цвета флага и ставший республиканцем, соперничал с популярнейшим президентом Франклином Рузвельтом. Рузвельт победил на выборах, но набрал рекордно мало голосов: за него проголосовали 27 млн избирателей, за Виллики – 22 млн.

Однако американцы способны выбрать в президенты политического неопита в случае, если тот соответствует «критерию Гамильтона» – то есть делом продемонстрировал свои способности государственного мужа. Так, президентами становились боевые генералы Улисс Грант и Дуайт Эйзенхауэр, которые никогда не выбирались ни на какие государственные посты, однако выиграли свои войны. Некоторые президенты прошли оба экзамена: «Гамильтона» и «Ван Бюрена» – Теодор Рузвельт был и хорошим офицером и успешным политиком (или политиканом).

В то же время, политические способности отнюдь не гарантируют успеха на президентских выборах. Одной из легенд американской политики является Генри Клэй/*Henry Clay*, в начале 19-го века избиравшийся в обе палаты Конгресса США и прославившийся как мастер законодательных инициатив. На его счету было множество побед, а некоторые законы, принятые по его инициативе, сохраняли свое значение на протяжении нескольких десятилетий. Однако три его попытки выиграть битву за Белый дом были безрезультатными.

Второй фундаментальный вопрос звучит так: «На какие качества кандидатов в президенты избиратель должен обращать внимание, чтобы сделать правильный выбор?» Ныне американские ученые, исследующую эту сферу, разделены на три лагеря: одна группа утверждает, что после появления телевидения многие американцы вольно или невольно избирают президентов на основании их моральных качеств и имиджа (во всяком случае, на основании того, как политики выглядят на ТВ). Вторая группа утверждает, что главным для избирателя является позиция кандидата по злободневным вопросам повестки дня. Третья группа пытается совместить оба этих фактора.

До появления ТВ американские избиратели ориентировались, прежде всего, на политическую принадлежность кандидатов и их послужной список. В эру ТВ партийная принадлежность продолжает оказывать влияние на настроения избирателей, однако в меньшей степени. В 1960-1990-е годы при принятии решений избирателями значительное влияние на них оказывали позиции кандидатов, касающиеся проблем безопасности и экономики – эти позиции, в свою очередь, определялись партийной принадлежностью политиков. В конце 1990-х годов в действие вступил еще один фактор – культурный. Исследование Университета Мичигана показало, что нынешние американские избиратели знают об основных положениях программ кандидатов намного меньше, чем избиратели 40 лет назад. Авторы исследования пришли к выводу, что у этого есть ряд причин: во-первых, огромно влияние ТВ, которое чаще транслирует эмоции, чем информацию; во-вторых, сравнительная слабость партий, принадлежность к которым не приводит к унификации программ и взглядов кандидатов; в третьих, слабость профсоюзов,

которые ранее крайне активно образовывали представителей рабочего класса относительно различных аспектов программ кандидатов.

Томас Паттерсон/*Thomas Patterson*, автор книги «Исчезающий избиратель» (*The Vanishing Voter*), отмечает, что в 1950-1960-е годы контроль за избирательными компаниями перешел от партий к самим кандидатам. В результате, на выборах значительно увеличилось количество «грязи» (нечестных атак на оппонентов), но и обещаний – за счет этого кандидаты пытаются переманить на свою сторону электоральные «группы поддержки» конкурентов. Кроме того, выросло значение и противоречивых личностных качеств политиков. Паттерсон утверждает, что до 1972г. эта тема особого внимания СМИ и общественности не привлекала, однако впоследствии она приобрела первостепенное значение. Так, в последние недели перед выборами 2000г. в прессе стала активно муссироваться история о том, что кандидат Джордж Буш-младший (он в итоге и стал президентом) четверть века назад был арестован полицией за управление автомобилем в пьяном виде. Обсуждению этой темы было посвящено намного больше эфирного времени и газетных полос, чем внешнеполитическим и экономическим воззрениям Буша.

Опрос компании *Harris Interactive* показал, что ныне 85% американцев, имеющих право голоса, утверждают, что моральные качества (честность, порядочность, верность слову и пр.) кандидатов в президенты оказывают значительное влияние на их выбор. Для 46% опрошенных моральные качества имеют «большое значение». Традиционно для США на эти составляющие личности политика больше обращают внимание люди консервативных взглядов, обычно при-мыкающие к Республиканской партии – либералы, «умеренные» и сторонники демократов подобными вопросами задаются заметно меньше. Любопытно, что для консерваторов моральные качества кандидата в президенты более важны, чем его позиции по определенным вопросам.

В рейтинге моральных качеств, которые имеют наибольшее значение для политика, лидируют «честность» (на нее обращают внимание 28% опрошенных), «добросовестность» (11%), «качества семьянина/защита семейных ценностей» (9%), «этичность» и «стояние за истину» (набрали по 8%). В перечне этих качеств важное место занимают и религиозные составляющие, однако организаторами опроса они не были сведены в одну графу. Так, 6% американцев обращают внимание на то, разделяет ли кандидат «библейские ценности», еще 5% – на его «религиозность», 4% – на то, верит ли он в Бога, 2% – чтит ли он авторитет десяти заповедей, столько же – является ли кандидат христианином. Любопытно, что 2% голосов набрал следующий вариант ответа: «не является Клинтон».

При этом парадоксально, но американцы де-факто считают, что моральные качества президента мало могут помочь ему в решении наиболее болезненных проблем США. Так, для 42% опрошенных проблемой номер один является ситуация в системе здравоохранения – менее половины респондентов указали, что моральность кандидата окажет влияние на его решения в этой сфере. Опыт президентских выборов последнего десятилетия показал, что этот парадокс играет значительную роль: придя на избирательные участки, избиратели чаще задумываются не о личности кандидатов, а об их позициях по злободневным вопросам.

Деньги на бочку

Исследование *Campaign Finance Institute* показало, что среди более 2 тыс. добровольцев, собирающих средства на нужды участников президентской гонки США, 56% составляют представители всего лишь трех отраслей экономики – юристов, финансистов и риэлтеров.

При этом работать с кандидатами-республиканцами более склонны риэлтеры и профессиональные лоббисты, а демократы пользуются большей популярностью среди юристов и представителей индустрии развлечений. Обычно подобные активисты собирают деньги среди своих коллег и знакомых.

Ныне точно невозможно определить, сколько средств собрали эти добровольцы и из каких источников они поступили. Дело в том, что согласно действующему законодательству, кандидаты в президенты не обязаны раскрывать подобную информацию. Единственным исключением

стал демократ Джон Эдвардс/*John Edwards*, который обнародовал полный список своих финансовых помощников, однако и он не предоставил детальной информации о тех суммах, которые им удалось перечислить в его избирательный бюджет. В свою очередь, демократы Хиллари Клинтон/*Hillary Clinton* и Барак Обама/*Barack Obama*, а также республиканец Рудольф Джулиани/*Rudy Giuliani* сообщили о том, сколько денег собрали или обещают собрать добровольцы.

К примеру, Обама сообщил, что на него работают 328 подобных активистов. 179 из них собрали \$50-\$100 тыс., 71 – \$100-\$200 тыс., 78 – более \$200 тыс. По данным Федеральной избирательной комиссии США/*Federal Electoral Commission*, по состоянию на середину декабря 2007г., бюджет Обамы составлял \$79 млн – если приводимые им данные соответствуют действительности, то добровольцы наполнили почти половину его кассы (\$32 млн). На Хиллари Клинтон работают 311 человек, которые собрали \$31 млн (из полученных ею \$78 млн).

Подобная практика давно существует в США. Обычно активисты, собирающие деньги на нужды кандидатов в президенты, в случае победы их ставленника получают не только выражения признательности, но и государственные посты. Традиционно, наиболее популярным из подобных «компенсационных» назначений является должность посла.

Начало забега

В США прошли первые кокусы (собрания избирателей) и праймериз, которые дали формальный старт избирательной гонке, главным призом которой является Белый Дом. В отличие от выборов последних десятилетий, имена главных кандидатов на президентство, судя по всему, еще не определены. Традиционно для США, успех политика гарантировала победа в Айове и Нью-Гэмпшире. Однако на этот раз интрига выборов сохраняется.

Кокус в Айове приобрел особое значение в американской политике лишь в начале 1970-х годов. Причиной этого были волнения, произошедшие за два года до этого: тогда на Национальной конвенции Демократической партии/*Democratic National Convention*, проходившей в Чикаго, начали бунты: противники войны во Вьетнаме – сторонники кандидата Джорджа МакГоверна/*George McGovern* (имел репутацию «голубя») попытались сорвать съезд, который должен был назвать кандидата в президенты (им в итоге стал «ястреб» Хуберт Хамфри/*Hubert Humphrey*). Протесты переросли в драки и столкновения с полицией. В итоге, Демократическая партия приняла решение пересмотреть процесс определения кандидатов в президенты. Комиссию, которая должна была провести реформы, возглавил тот же МакГоверн – целью ее работы было уменьшение роли партийного аппарата в процессе отбора кандидатов. Первый эксперимент такого рода был проведен именно в штате Айова. По этой причине, в 1972г. кокус в Айове впервые привлек внимание СМИ и общественности – некоторые кандидаты в президенты затратили значительные усилия, чтобы завоевать симпатии избирателей штата.

Следующий кокус в Айове (1976г.) создал этому штату репутацию «делателя королей». Тогда на кокусе Демократической партии неожиданно победил губернатор штата Джорджия Джимми Картер/*Jimmy Carter*, который до этого имел лишь седьмой рейтинг среди политиков-демократов (по данным службы *Gallup*, до айовского кокуса за Картера были готовы проголосовать лишь 4% американцев). Однако в итоге Картер стал единственным кандидатом Демократической партии и, впоследствии, президентом США.

В 1980г. история почти повторилась: в Айове победил Джордж Буш-старший, который по рейтингам занимал лишь четвертое место среди политиков-республиканцев. После Айовы его популярность существенно выросла: однако этого не хватило Бушу, чтобы выиграть партийную номинацию и стать президентом (им стал Рональд Рейган), но предоставило ему возможность получить пост вице-президента (Рейгана, в основном, поддерживали «правые республиканцы», а Буша – «умеренные», поэтому Рейган и пригласил его работать в связке).

В 1984г. на кокусе демократов в Айове победил лидер опросов Уолтер Мондейл/*Walter Mondale*, а второе место заняла «темная лошадка» – Гэри Хард/*Gary Hart*, который на последующих праймериз до последнего заседал на пятки Мондейлу. В результате, Мондейл стал канди-

датом демократов на выборах, но проиграл их республиканцу Рейгану. Кокус в Айове сделал Харта политиком общенационального масштаба. Он вновь претендовал на президентство четыре года спустя, имел прекрасные шансы на победу, но сошел с дистанции по собственной вине – из-за сексуального скандала.

В 1992г. кокус в Айове временно утратил свое значение – дело в том, что среди кандидатов был сенатор от этого штата Том Харкин/*Tom Harkin*, который предсказуемо одержал победу на волне местного патриотизма. Основная интрига развернулась на праймериз в штате Нью-Гэмпшир, где первенствовал малоизвестный Билл Клинтон (стал президентом США).

Кокусы 1996 и 2000 годов в Айове также не принесли сюрпризов: на них побеждали заведомые фавориты избирательных гонок. Однако в 2004г. вновь произошла неожиданность: по опросам, наибольшей популярностью среди политиков-демократов обладал Говард Дин/*Howard Dean* (по данным службы *Gallup*, за него были готовы отдать свои голоса 25% избирателей) – однако он проиграл кокус, уступив Джону Керри/*John Kerry* (лишь 9% голосов, до кокуса). В результате, рейтинги Дина катастрофически упали, и Керри стал кандидатом от Демократической партии (он проиграл выборы действующему президенту Джорджу Бушу-младшему).

Нынешний кокус в Айове также принес сюрпризы. Неожиданно высокой была явка избирателей – высокая явка была продемонстрирована и на праймериз в Нью-Гэмпшире. Ожидаемым был проигрыш в этом штате республиканца Рудольфа Джулиани, бывшего мэра Нью-Йорка, но неожиданным был его откат с лидирующих позиций на крайне низкое пятое место (он крайне неудачно выступил и в Нью-Гэмпшире, что позволяет предположить его скорый сход с дистанции). Также ожидаемой была победа Майка Хакаби, имеющего репутацию религиозного консерватора (республиканцы Айовы традиционно симпатизируют политикам подобной ориентации). У демократов неожиданно мало голосов участников кокуса получила Хиллари Клинтон, занявшая лишь третье место. Победителями кокусов стали: от Демократической партии – сенатор Барак Обама, от Республиканской партии – экс-губернатор Арканзаса Майк Хакаби.

Кокус в Айове принес победу политикам, которые не относятся к числу членов «политических династий» – и Обама, и Хакаби относительные новички в большой политике. Более того, Обама является самым молодым из демократов, участвующих в президентской гонке (ему 46 лет), а Хакаби – самым молодым республиканцем (52 года). Обама опередил Хиллари Клинтон, которая, по общему мнению, создала самую мощную избирательную машину, а Хакаби затратил в Айове в 10-20 раз меньше средств, чем занявший второе место Митт Ромни/*Mitt Romney*.

Имена основных кандидатов в президенты США могли определиться на праймериз в Нью-Гэмпшире. Праймериз в Нью-Гэмпшире проходят с 1916 года, однако лишь в 1952г. они приобрели нынешнее значение. Тогда генерал Дуайт Эйзенхауэр победил фаворита Республиканской партии Роберта Тафта/*Robert Taft* и, в итоге, стал президентом США. В том же году демократ Эстес Кефаувер/*Estes Kefauver* опередил действующего президента Гарри Трумэна, в результате чего последний отказался от идеи выдвинуть свою кандидатуру на третий срок (тогда количество сроков президентства законом не ограничивалось).

В Нью-Гэмпшире результаты голосования оказались более предсказуемыми: изначально опросы показывали, что среди жителей штата наибольшей популярностью пользовались Хиллари Клинтон (Демократическая партия), ДжонМакКейн/*John McCain* и Митт Ромни (Республиканская партия). Было также известно, что жители этого штата гордятся своей политической независимостью и склонны голосовать не так, как айовцы. Нью-Гэмпшир традиционно любит семейство Клинтон, что снижало шансы Обамы и Эдвардса на победу на праймериз сторонников Демократической партии. В Нью-Гэмпшире живет намного меньше людей с консервативными взглядами, следовательно, шансы победителя айовского кокуса Хакаби уменьшались (он финишировал третьим среди республиканцев). В свою очередь, республиканец Ромни ранее губернаторствовал в соседнем с Нью-Гэмпширом штате Массачусетс и мог считаться земляком местных избирателей, а МакКейн побеждал на праймериз в этом штате в 2000г. (он опередил Джорджа Буша-младшего, который, однако, получил партийную номинацию и стал президен-

том). На праймериз, как известно, победили Хиллари (второе место среди демократов досталось Обаме, третье – Эдвардсу) и МакКейн, опередивший Ромни и Хакаби.

Статистика последних пяти десятилетий свидетельствует, что, если кандидат в президенты занимает 1-2 место в Нью-Гэмпшире, то он получает реальные шансы претендовать на партийную номинацию (официальное объявление его единственным кандидатом в президенты от Демократической или Республиканской партии) и на Белый Дом. Те политики, которые занимают на праймериз 3-е и последующие места, впоследствии гарантированно сходят с дистанции.

Впрочем, победители праймериз в Нью-Гэмпшире не всегда выигрывали общенациональные выборы. К примеру, так произошло в 1992 году, когда на них победил демократ Пол Тсонгас/*Paul Tsongas*, второе место занял Билл Клинтон, который в итоге получил партийную номинацию и стал президентом. В 2000 году нынешний глава США, республиканец Джордж Буш уступил первенство в Нью-Гэмпшире нынешнему участнику президентской гонки – Джону МакКейну/*John McCain*. Ранее четыре раза победители этих праймериз не получали партийной номинации.

Однако, судя по всему, из-за чрезвычайно жесткой конкуренции факторы Айовы и Нью-Гэмпшира в этом году не сработают – будущее кандидатов в президенты будет определено по итогам серии последующих праймериз. 15 января они пройдут в Мичигане, 19-го и 26-го января в Южной Каролине (родной штат Джона Эдвардса, что почти гарантированно принесет ему победу среди демократов), также 19-го состоятся праймериз в Неваде. 29 января партийные выборы состоятся во Флориде, 2 февраля – в Мэне. 5 февраля в США будет «супервторник» – праймериз будут проведены сразу в 20-ти штатах. Вероятно лишь после этого будут окончательно известны имена двух политиков, которые сойдутся в финальной схватке за Белый Дом.

Финансовый год

Опрос компании *Harris Interactive* показал, что 45% американцев предполагают, что в наступившем году ситуация в экономике США ухудшится. 38% опрошенных ощущают себя в меньшей финансовой безопасности, чем год назад.

Традиционно, мнения опрошенных зависят от их политических пристрастий. Так, по 52% сторонников Демократической партии и американцев без определенных политических позиций уверены, что в 2008г. ситуация в экономике ухудшится. Республиканцы намного более оптимистичны – среди них подобные взгляды разделяют лишь 32%. Оценки также зависят и от возраста респондентов: пессимисты преобладают среди людей среднего возраста (31-62 года), оптимисты – среди молодых людей (до 31 года) и пожилых (после 62).

Опрос также показал, что 42% жителей США в 2008 году намереваются уменьшить размеры своих долгов – примерно столько же (41%) на это не рассчитывают и готовятся к тому, чтобы экономить на всем. На состояние личных финансов жителей США в наибольшей степени негативно влияют такие факторы, как инфляция (мнение 85%), снижение курса доллара (84%), рост банковских процентных ставок (80%), аусторсинг (экспорт рабочих мест) – 76% и рост безработицы (74%).

В свою очередь, по данным службы *Gallup*, большинство американцев считают своими главными финансовыми задачами в наступившем году: уменьшение размеров долга (73%), уменьшение размера долга по кредитным карточкам (61%), проверку своей кредитной истории (50%), сокращение расходов на развлечения (49%) и финансовое самообразование – например, чтение книг или посещение курсов (41%).

Теория праймериз

Для того чтобы стать кандидатом в президенты, американскому политику сперва предстоит пройти сито партийных выборов – так называемых «праймериз».

Для того чтобы принять участие в праймериз, кандидат должен быть зарегистрированным членом той партии, поддержку которой он намеревается получить. Кроме этого, кандидат должен пройти специальный «тест», подтверждающий, что он обладает определенным потенциалом для участия в выборах. В разных штатах «тесты» разные. К примеру, в Нью-Гэмпшире для этого достаточно заплатить в местный бюджет особый налог – \$1 тыс. В других штатах кандидату требуется представить определенное количество подписей однопартийцев, поддерживающих его кандидатуру – в штате Теннесси достаточно собрать 25 подписей. В штате Мэн требуется представить 2 тыс. подписей, причем все они должны принадлежать зарегистрированным членам той или иной партии, постоянно проживающим в одном городе или графстве. В штате Нью-Йорк требуется собрать не менее 15 тыс. подписей или не менее 5% от зарегистрированных членов партии, причем не менее 5% из них должны проживать в половине избирательных округов штата.

В некоторых штатах США – например, в Колорадо и Коннектикуте – местные партийные организации проводят особые конвенции, на которых определяют перечень политиков, которые могут быть допущены к участию в праймериз. И в этом случае условия в различных штатах различаются. К примеру, в Юте, если на конвенции кандидат получает 70% голосов и более, праймериз могут не проводиться, поскольку партия одобряет кандидатуру этого политика. В штатах Делавэр, Северная Дакота и Род-Айленд партийная конвенция автоматически дает «добро» на участие в праймериз всем кандидатам, выдвинутым местными партийными структурами. Еще более любопытная система с 1978г. существует в штате Луизиана: там в праймериз участвуют одновременно и республиканцы, и демократы. Причем в выборах могут принимать участие абсолютно все граждане США, проживающие в Луизиане.

11 штатов США проводят не праймериз, а кокусы – партийное собрание или референдум (слово «кокус» пришло от одного из языков индейцев и изначально означало ситуацию, когда «люди собираются вместе и производят много шума»). Система определения победителя кокуса достаточно проста. Зарегистрированные члены той или иной партии (в США принята официальная предварительная регистрация избирателей с указанием названия поддерживаемой ими партии) собираются в общественном здании или в доме партийного активиста. Делегаты, поддерживающие того или иного кандидата, собираются вместе, в одном уголке. Чтобы группа поддержки была признана дееспособной, ее численность должна составлять не менее 15% от числа участников собрания. Члены групп, которые не преодолели 15%-й барьер, должны сделать другой выбор. Потом голоса подсчитываются, а данные передаются сперва в избирательный комитет партии на уровне графства, где суммируются, потом – в комитет избирательного округа, потом – на уровень штата, где и определяются победители.

Праймериз проводятся перед выборами всех уровней и бывают «открытыми» (где каждый участник выборов может свободно голосовать), «закрытыми», где количество голосующих ограничено различными способами, и «общими». Эта система считается наиболее продвинутой формой «открытых» праймериз и используется только в Калифорнии – в один бюллетень заносятся имена всех политиков из всех партий. Избиратель может голосовать только в поддержку одного кандидата, претендующего на одну должность. К примеру, во время праймериз обсуждаются кандидатуры политиков, намеревающихся стать президентом США, сенатором США, конгрессменом США, сенатором штата и конгрессменом штата. Избиратель может отметить одного республиканца, желающего стать президентом, одного демократа, пытающегося попасть в Сенат США, и т.д. – до конца списка.

Практика США показывает, что если партия сильна и сплоченна, она обычно избирает «закрытую» систему, а если партия слаба, аморфна и находится в оппозиции – открытую. Используются и разнообразные смешанные системы голосования и многоступенчатые схемы определения ставленников партии. К примеру, в северных штатах США существует традиция оказывать поддержку тому кандидату, который наберет арифметическое большинство голосов. В южных штатах оценивают разрыв набранных голосах между победителем и его ближайшими конкурентами. Иногда используется мажоритарная система подсчета: победитель праймериз должен

набрать не менее 50% плюс один голос. Если перевес в голосах невелик, то устраивается второй тур праймериз, где партийцы выбирают одного из двух кандидатов, занявших первые места.

В любом случае кандидату в президенты приходится оперировать в весьма сложных условиях. Он (точнее его помощники) должен знать, как проводятся праймериз в 50-ти штатах, поскольку общенациональных норм и правил не существует. Например, в некоторых штатах существуют особые законы, устанавливающие порядок проведения партийных выборов, в других – все отдается на откуп партийным структурам. Кроме праймериз, в штатах, проводятся аналогичные мероприятия и в иных территориях США, не имеющих статуса штата. Например, Федеральный Округ Колумбия, на территории которого находится столица США – Вашингтон, имеет особый юридический статус, так же, как, например, Американское Самоа, Гуам и т.д. Однако эти праймериз особого влияния на расстановку сил не оказывают.

Победитель праймериз получает поддержку от всей партии, которая гарантирует, что отвечает за данного политика. Если некий политик не получил поддержку однопартийцев, он может идти на выборы самостоятельно, но уже как независимый кандидат.

Иногда праймериз отменяют, чтобы не истощать партийную кассу, поскольку это достаточно дорогостоящее мероприятие. Как правило, большинство праймериз проводятся в мае, июне и сентябре (выборы президентов всегда проводятся в первый понедельник ноября). Наиболее известными и важными в президентской гонке считаются первые праймериз, которые с 1952г. проходят в штате Нью-Гэмпшир. Считается, что именно на них с высокой долей вероятности выявляется лидер будущей президентской гонки (точнее, фаворит той или иной партии).

Институт праймериз-кокусов имеет не только сторонников, но и критиков. Критики считают, что политики тратят больше времени на налаживание связей в кулуарах и на пожимание сотен рук делегатов. То есть, приоритетом политика становится поиск консенсуса с однопартийцами, а не с рядовыми избирателями.

Кроме того, протесты вызывает практика, согласно которой наиболее густонаселенные штаты проводили праймериз позже остальных, обычно в мае или июне, когда лидеры избирательной гонки уже де-факто определены. Самые ранние праймериз проводились в малонаселенных «сельскохозяйственных» штатах США. Следовательно, «давиды» (например, «карликовый» штат Нью-Гэмпшир) переигрывают «голиафов» (например, Нью-Йорк), что «голиафов» не устраивает, поскольку они утрачивают возможность напрямую договариваться с кандидатами и обменивать свою поддержку на конкретные обещания. В результате, в 2007 году многие штаты передвинули сроки своих праймериз на более ранние числа, несмотря на протесты партийных руководств.

Существуют несколько проектов реформ этой системы. Наиболее известен, так называемый, «Дэлаварский План», который даже обсуждался в 2000г. Согласно этому проекту, самые маленькие 12 штатов проводят праймериз в марте, следующие 14 «малышей» в апреле, 13 последующих – в июне, оставшиеся 11 – в июле. Предполагается, что этот план способен сохранить интригу выборов и уравновесить значение всех праймериз.

Венцом серии праймериз становится партийная Конвенция (партийный съезд), на которой официально объявляется о поддержке партией того или иного кандидата. После этого избирательная кампания вступает в новую фазу: политик официально начинает бороться не только за голоса однопартийцев и сочувствующих, но и за голоса всех граждан США.

ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԿՐՈՆԱՓՈՒՆ ՀԱՅԵՐԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐԻ ՇՈՒՐՋ

Խոսելով Թուրքիայի ուժացած կամ այդ ճանապարհին գտնվող հայերի մասին՝ հաճախ բախվում ենք նրանց ներկայիս կարգավիճակի սահմանման վիճահարույց և, մինևույն ժամանակ, բազմաշերտ խնդրին: Կարծում ենք՝ հարցի ճշգրտման համար արժե հաշվի առնել հետևյալ փաստարկները: Թուրքիայի այլակրոն հայերը ձուլման և ինքնության կորստի տարբեր աստիճաններում գտնվող մարդիկ են, որոնցից ոչ բոլորն ունեն մաքուր հայկական էթնիկ նկարագիր, և նրանց պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու խմբի¹.

ա. էթնիկապես մաքուր հայեր, որոնք պահպանել են ազգային-կրոնական (քրիստոնեական) սովորությունների, տոների, ծեսերի առանձին տարրեր, մոռացել են լեզուն, բայց նրանց մոտ դեռևս կա, թեկուզև քողարկված ձևով, հայկական ինքնագիտակցության որոշակի տոկոս: Նրանք գաղտնի շարունակում և փորձում են պահպանել այս ամենը, ձգտում դա փոխանցել իրենց սերունդներին: Այս խումբը պայմանականորեն անվանում ենք *ծպտյալ* հայեր:

բ. Հայերի սերունդներ, որոնց նախնիները ստիպված իսլամացել են, նրանց գերակշիռ մասը գիտի և նույնիսկ ընդունում է դա, սակայն կտրված լինելով հայկական միջավայրից՝ ի տարբերություն ծպտյալ հայերի, նրանք անհամեմատ ավելի քիչ են պահպանել ազգային-կրոնական սովորությունների տարրերը և ոչ միայն քրդախոս են, արաբախոս կամ թրքախոս, այլև մշակութային առումով ևս քրդացել, թուրքացել են: Այս խմբի մեջ, օրինակ, չեն պահպանվել ներքին ամուսնությունները, ինչը հանգեցրել է նրանց նաև էթնիկական ուժացմանը: Այս նույն խմբում կարելի է տեղավորել նաև մարդկանց, ովքեր ունեն հայկական ծագման որոշակի տոկոս, ում տատր կամ պապը հայ է եղել, և այդ հիշողությունը պահպանվել է նրանց մեջ: Մրանք էլ հենց կազմում են խառնածինների այն մեծ բանակը, որի գոյության փաստը քննարկման ավելի լայն ոլորտներ է ընդգրկում ինչպես Թուրքիայում, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս:

Այս բոլոր խմբերին պայմանականորեն տալիս ենք այլակրոն հայեր անվանումը՝ քաջ իմանալով և գիտակցելով դրանց միջև առկա էական տարբերությունները:

Սակայն, ինչպես նշեցինք, Թուրքիայի այլակրոն հայերի հարցը բազմաշերտ է, որին անհրաժեշտ է մոտենալ հենց այս տեսանկյունից: Հակառակ պարագայում կարող են ի հայտ գալ ոչ ճշգրիտ եզրահանգումներ: Պետք է հստակ արձանագրել, որ ներկայիս Թուրքիայի կրոնափոխ հայության գերակշիռ մեծամասնությունն իսլամ է ընդունել կյանքի և մահվան միջև ընտրություն կատարելու պարտադրանքից: Այժմ Թուրքիայում բնակվող իսլամացած հայությունն առավելապես ձևավորվել է հետևյալ խմբերից.

ա. Հայոց ցեղասպանության ժամանակ արտաքուստ մուսուլմանություն ընդունած հայեր,

բ. ցեղասպանության ժամանակ առևանգված և այնուհետև թուրքերի կամ քրդերի հետ ամուսնացած հայ կանայք և աղջիկներ,

գ. ցեղասպանության ժամանակ մուսուլմանների կողմից որդեգրված հայ երեխաներ,

դ. որոշ թվով հայեր, ովքեր ապաստան են գտել մուսուլման հարևանների կամ այլ մարդկանց մոտ,

ե. սահմանափակ թվով հայ արհեստավորներ և բացառիկ մասնագետներ, որոնք իսլամացել են իշխանության իմացությամբ և կամքով:

¹ Հռոմեացիները փորձել ենք կանգ առնել հիմնականում Հայոց ցեղասպանության տարիներին կրոնափոխ եղած հայերի խնդրի վրա, ուստի գիտակցաբար չենք ընդգրկում ավելի վաղ իսլամացվածներին, օրինակ՝ համշենահայերին, ինչպես նաև հանրապետական Թուրքիայում իսլամ ընդունած հայերին:

Այս մարդիկ ունեն խեղված հոգեկան և հոգեբանական վիճակ, ապրում են վախի և ենթագիտակցական վախի պայմաններում, ունեն երկու ինքնություն՝ արտաքին և ներքին աշխարհների համար: Համապատասխան մասնագետները ցեղասպանության վերապրածների մեջ ուսումնասիրում են հոգեբանական տարբեր խնդիրների ի հայտ գալու փաստը, սակայն առանձին ուսումնասիրության է կարող դիմախեղված հայերի հարցը:

Թուրքիայի այլակրոն հայերի մեջ հայկականության տարրերի պահպանման և դրանց գնահատման չափանիշների մասին

Մեր նախորդ հոդվածներում անդրադարձել ենք Թուրքիայում բնակվող ծպտյալ և իսլամացված հայերի շրջանում ազգային ակունքները պահելու կամ գոնե դրանց հանդեպ հետաքրքրությանը և հիշողությանը: Ընդ որում՝ այս ամենն արտահայտվում է տարբեր ձևերով՝ հավատարմության փորձեր ինչպես զուտ էթնիկ առանձնահատկություններին, այնպես էլ իրենց նախկին կրոնի՝ քրիստոնեության սկզբունքներին:

Սակայն Թուրքիայում իրենց գոյությունը պահպանած և ուժացման ու ինքնության կորստի տարբեր մակարդակներում գտնվող հայերի մեջ էթնիկ և կրոնական ինքնագիտակցության տարրերի գնահատման համար պարտադիր և կարևորագույն պայման է հստակ պատկերացնել և հաշվի առնել այն միջավայրը, որտեղ ապրում են բռնի և երբեմն միայն արտաքուստ իսլամացված մեր ազգակիցները: Թուրքիայում, ուր հայ կամ ընդհանրապես ոչ մուսուլման լինելն այսօր էլ ծայրահեղ վտանգավոր է, դասական հայկականությունն պահպանելը դժվար, եթե չասենք անհնարին է, առավել ևս՝ ոչ միայն Ստամբուլում, այլև անհամեմատ ավելի հետամնաց, հետադեմ արևելյան շրջաններում: Այսինքն՝ այլակրոն հայերին ինչ-որ տեղ «մեղադրել» և հայ լինելու հայաստանյան չափանիշների մեջ տեղավորել-չտեղավորելուց առաջ պետք է հաշվի առնել այս ամենը, որը ենթադրում և պահանջում է նեղ մասնագիտական գիտելիքներ ու հմտություններ: Արդեն միայն ազգային կամ քրիստոնեական որոշ սովորույթների տարրերի լրիվ կամ աղճատված, գաղտնի պահպանումը և կիրառումն ավելի բարենպաստ պայմաններում կարող են դառնալ նրանց հնարավոր դարձի կարևոր առիավատյան: Հայկական ինքնագիտակցության տարբեր շերտերի պահպանման ամենախոսուն ապացույցներից կարող է լինել այն փաստը, որ պատեհ առիթի դեպքում բռնությամբ և հարկադրանքով իրենց արմատից կտրված հայերը վերադառնում կամ գոնե փորձում են վերադառնալ իրենց արմատներին: Դրա վառ օրինակն է տարբեր տարիներին պաշտոնապես արձանագրված կրոնադարձությունը: Ընդ որում՝ կրոնադարձվել են տարբեր սերունդների պատկանող հայեր, ինչը նրանց մեջ իրենց արմատների մասին առկա կոլեկտիվ և պատմական հիշողության պահպանման մասին է խոսում:

Ասվածը հիմնավորելու համար ներկայացնենք Թուրքիայի այլակրոն հայության հետ կապված ինչպես թուրքական և արտասահմանյան աղբյուրներում, այնպես էլ 2007թ. Արևմտյան Հայաստանում անձամբ մեր տեսածների որոշ դրվագներ:

Այսպես, անցյալ տարվա ապրիլին ֆրանսիական «France-24» հեռուստաալիքը պատրաստել էր ընդարձակ ռեպորտաժ՝ նվիրված Թուրքիայի ծպտյալ հայերին: Բացի տարբեր մասնագետներից, ռեպորտաժում ներկայացվում էր նաև ծպտյալ հայերի մի ընտանիք, որի զավակներից մեկը, ապրելով Ստամբուլում, պաշտոնապես կրոնադարձվել է՝ ընդունելով իր պապերի կրոնը՝ քրիստոնեությունը: Ավելին, նա ամուսնացել է հայաստանցի աղջկա հետ, իսկ որդուն ուղարկել հայկական դպրոց և ներկայումս որդուց փորձում է հայերեն սովորել: Աղբյուրում շրջանի գյուղերից մեկում մնացած նրա հարազատներն իրենց շրջապատող միջավայրի պատճառով այդքան էլ բացահայտ չեն կարողանում ինքնադրսևորվել: Նրանք խոստովանում են, որ առայսօր հալածվում են ինչպես շրջապատում, այնպես էլ պետական հաստատություններում, օրինակ՝ դպրոցում և այլուր: Եվ սա՝ չնայած այն բանին, որ նրանք պաշտոնապես գրանցված են որպես մուսուլմաններ: Բավական հետաքրքիր է ընտանիքի տարեց մոր խոստովանությունը, որ իրենք, ճիշտ է, հաճախում են մզկիթի վերածված նախկին հայկական եկեղեցի և նամազ անում, բայց իրենց աղոթքով դիմում են Հիսուս Քրիստոսին:

Թուրքական «Յենի Աքթունել» ամսագրի 117-րդ համարում (2007թ. նոյեմբեր) ներկայացված են Թուրքիայի տարբեր վայրերի իսլամացված հայերի կամ հայկական արմատներ ունեցող խառնածինների պատմություններ, որոնցից մեջբերենք մի քանիսը:

Քյահթայում ապրող Բեքիր Ջանթեքինը նրանցից է, ով ազատորեն հայտարարում է իր իրական ծագման մասին և վերընդունել է քրիստոնեություն: Նա իր երեխաներին 2007թ. ամռանը կնքել է Մարմարա ծովում գտնվող Քընալը կղզու հայկական եկեղեցում, որտեղ է գտնվում նաև Պոլսո Հայոց պատրիարքի ամառային նստավայրը: Լրագրողի այն հարցին, թե երբվանից է իրեն հայ զգում, Բեքիրը պատասխանել է. «Եթե անգամ այդ մասին չիմանանք էլ, ստիպողաբար տեղեկացնում են: Երբ բոլորն իմ հետևից ասում են, թե հայ եմ, ինչո՞ւ քրիստոնյա չլինեմ որ: Ես այն եմ, ինչ որ իրականում կամ»: Իսկ Բեքիր Ջանթեքինի եղբայրները նախընտրել են մուսուլման մնալ և չեն էլ թաքցնում, որ նեղացած են իրենց եղբորից այդ քայլի համար, ինչին նա պատասխանում է, որ Քյահթայի պայմաններում նրանք միգրացե իրավացի են:

Խոսելով մուսուլմանների և ծպտյալ հայերի ամուսնությունների խնդրի մասին՝ նույն վայրում ապրող մեկ այլ հայ ներկայացնում է շատ կարևոր մի փաստ, համաձայն որի՝ ծպտյալ քրիստոնյա հայերը հիմնականում իրար մեջ են ամուսնանում: Նույն հողվածում հանդիպում ենք այն մտքին, թե կան նաև կրոնադարձված մարդիկ, ովքեր խուսափում են իրենց անունները նշել՝ վախենալով շրջապատի ճնշումից:

Չափազանց հետաքրքիր մի փաստ ենք արձանագրել նաև ինտերնետային ֆորումներից մեկում, որտեղ ասվում է, որ Մոսկվայում աշխատող թուրք շինարարների մեջ կան ծպտյալ հայեր, որոնք ճաշելուց առաջ խաչակնքում են հացը, իսկ եթե նրանց միջավայրում այդ պահին լինում են օտարներ, նրանք այդ նույնն անում են հացը խաչաձև չորս մասի բաժանելով, որպեսզի օտարները չիմանան այդ մասին: Ընդհանրապես պետք է ասել, որ, իրոք, ծպտյալ հայերը գործածում են որոշ տարբերանշաններ, որոնք գաղտնի են պահվում: Նույնիսկ խոսվում է նրանց շրջանում հայկական անձնանունների ներքին օգտագործման մասին: Ծպտյալ հայերը հիմնականում միմյանց ճանաչում են, և բազմաթիվ են փաստերը, որոնք ապացուցում են սա: Անձամբ մեզ Արևմտյան Հայաստանում մեր գրուցակից ծպտյալ հայը ցույց էր տալիս սրճարանում նստած կամ փողոցով անցնող մարդկանց՝ ասելով, թե նրանցից ովքեր են հայեր:

Լեզվի մասին

Հայտնի է, որ հայ լինելու կարևոր ցուցիչ է մայրենի լեզվի տիրապետումը: Միննույն ժամանակ, ակնհայտ է, թե ներկայումս հայոց լեզվի հիմնախնդիրն ինչ մեծ ծավալներ է ընդգրկել աշխարհասփյուռ Հայության շրջանում: Խոսելով Թուրքիայի այլակրոն հայերի մեջ հայերենի պահպանման մակարդակի մասին՝ կարելի է նշել, որ մինչև հիմա էլ նրանք գործածում են հայերեն առանձին բառեր: Օրինակ՝ Վան քաղաքում ապրող մի դերձակ, որը զգուշությունից ելնելով բացահայտորեն չխոստովանեց իր ծագման մասին, տեղեկացրեց, որ ներկայումս էլ իրենց գյուղում, որը գտնվում է Վանա լճի ափին, հատկապես տարեցներն օգտագործում են *հարսիկ, տղա, աղջիկ* և այլ բառեր: Կարևոր մի փաստ ևս. Արևմտյան Հայաստանի մի շարք վայրերում, ծպտյալ և իսլամացված հայերի շրջանում անցյալ տարի տարածվել էր թուրքերենով հայերենի ինքնուսույց-դասագիրքը: Վանում, Մուշում և այլուր բազմաթիվ իսլամացված, ծպտյալ հայեր մեծ ոգևորությամբ, միննույն ժամանակ՝ փոքր-ինչ գաղտնի, մեզ ցույց էին տալիս այդ գիրքը, որը նրանց հնարավորություն էր տալու սովորել իրենց մայրենին: Սրանք վկայում են, որ հայերենաբնակ շատ հայերի մեջ վառ է նաև մայրենի լեզվին տիրապետելու ցանկությունը: Սակայն առնվազն իրատեսական չէ ծպտյալ կամ իսլամացված հայերից, որպես հայ լինելու գրավական, պահանջել հայերենի լավ իմացություն այն դեպքում, երբ Ստամբուլի հայկական համայնքի մեծ մասը չի տիրապետում հայերենին այն աստիճան, որ եկեղեցում քարոզը կարդացվում է թուրքերեն, երբ այնտեղի հայկական դպրոցների թիվը կտրուկ նվազել է, և դրանք կանգնած են լինել-չլինելու լուրջ խնդրի առջև:

Ինչպես նշեցինք, Թուրքիայում այսօր կան մեծ թվով խառնածիններ կամ հայկական ծագման որոշակի տոկոս ունեցող մարդիկ, և նրանց խնդիրը ևս բազմաշերտ է: Կան մարդիկ, ովքեր հպարտությամբ են խոստովանում, որ ունեն նաև հայկական ծագում, օրինակ՝ «Յենի

Աքթուել» հանդեսի վերոնշյալ հոդվածաշարում Մարդինի ավագանի Ասլան Քերելյին ասում է, որ հայրական տատը՝ Նագոն, հայուհի է. «Տատս արքայի ժամանակ 3-4 տարեկան է եղել, Բիթլիսի կողմից է եկել և ապաստան գտել մերոնց մոտ: Հետո, երբ մեծացել է, պապիս հայրը նրան ամուսնացրել է պապիս հետ: Տատիս նմանները շատ կան այստեղ»¹:

Սակայն, միևնույն ժամանակ, հանդիպում են խառնածիններ, իրոք իսլամացածներ, որոնք տարբեր դրոպապատճառներով կտրականապես ժխտում են իրենց հայկական ծագումը, և հետաքրքիր է, որ ըստ տարբեր աղբյուրների՝ նրանց շարքում կան նույնիսկ ծայրահեղ ազգայնական «Գորշ գայլեր» կազմակերպության անդամներ:

Մեկ անգամ ևս նշենք, որ Թուրքիայի կրոնափոխ հայության խնդիրը բազմաշերտ է և պահանջում է համապատասխան մոտեցում: Կարևոր է գիտակցել նաև, որ նրանց տարբեր շերտերի միջև համահավասարեցման նշան դնելով չարդարացված լավատեսական կամ, հակառակը, մերժողական մոտեցում որդեգրելը ոչ միայն սխալ է ու ոչ գիտական, այլև անարդար: Չի կարելի վանել, օտարացնել նրանց, ովքեր ծանրագույն պայմաններում թեև ոչ բացահայտ, բայց գոնե գաղտնի ջանում են պահել հայկականության որոշ տարրեր: Կործանարար այս մոտեցման արդյունքը մենք արդեն տեսել ենք. իրոք օտարացած բազմաթիվ նախկին հայեր, որոնք, ցավոք, այսօր կորսված են մեզ համար:

Ավելորդ չէ որպես վերջաբան այստեղ մեջբերել Թուրքիայի իսլամացված հայության խնդրին խորությամբ քաջատեղյակ և այդ ուղղությամբ գործնական քայլեր արած հանգուցյալ Հրանտ Դինքի կարծիքը. *«Թուրքիոյ մէջ այսօր հազարաւորներ կան, որ քաջութիւն ունին հրապարակաւ արտայայտուելու, գիրքեր ու յօդուածներ գրելու, թէ իրենց պապերը հայ էին: Թուրքիոյ մէջ հիմա այս ուղղութեամբ շարժում կայ եւ ես ըսեմ, որ ապագայ հայ կեանքի ամենամեծ եւ ամենայուսալի աշխատանքներէն մէկը կրնայ դառնալ անիկա: Եթէ Թուրքիան Եւրոմիութեան անդամ դառնայ օր մը, չեմ սխալիր, եթէ հայութիւն առնուազն երկու միլիոն եւս շատնայ, Թուրքիոյ մէջ գոյութիւն ունեցող իսլամ հայերու թիւով: Ինծի համար շատ կարեւոր հարց է այս հարցով աշխատիլ եւ գտնիլ այդ կորսուածները, ողջնցնել այդ մեռածները: Շատ կարեւոր է գտնել այդպիսի հայ մը եւ իրեն տալ իր հայութիւնը»:*

Ռուբեն Մելքոնյան
«Նորավանք» հիմնադրամ

¹ Ի դեպ, խոսելով խառնամուսնությունների մասին Թուրքիայում՝ արժե անդրադառնալ նաև ժամանակակից գործընթացներին ևս, երբ տարբեր իրողությունների ազդեցության տակ Ստամբուլի հայկական համայնքում արձանագրվում է խառնամուսնությունների աճ: Սակայն, միևնույն ժամանակ, պետք է արձանագրել, որ այս երևույթը ավելի վաղ ևս նկատվել է հանրապետական Թուրքիայի հայ համայնքում: Հետաքրքիր մի օրինակ. Պոլսո Հայոց պատրիարք Մեսրոպ Մութաֆյանի մայրական տատը՝ Վերժին Քարաքաշյանը, իր առաջին ամուսնու՝ Արթին Բալըքյանի մահից հետո երկրորդ անգամ 1944թ. ամուսնացել է Մեհմեթ Ալի Վարդլեր անվամբ մուսուլմանի հետ, որից ծնված երեխան՝ Սևիմ Վարդլերը, այսինքն՝ պատրիարքի խորթ մորաքույրը, մուսուլման է: Տե՛ս Պոլսո Հայոց պատրիարքարանի պաշտոնական կայքէջը. <http://www.lraper.org/main.aspx?Action=DisplayNews&NewsCode=N000000982&Lang=TR>

ДИАСПОРАЛЬНЫЙ РЕСУРС АРМЕНИИ И ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СТЫКОВКА ЧЕРНОМОРСКОГО И КАСПИЙСКОГО БАССЕЙНОВ

Одной из ключевых стран в Черноморском бассейне является Румыния. Последние крупные события по международной социализации этой восточноевропейской страны (вступление в НАТО 29 марта 2004г. и в Европейский Союз 1 января 2007г.) придали ее региональной значимости более функциональный вид. Важная с точки зрения прохождения нынешних и строительства потенциальных транспортно-транзитных артерий территория Румынии, ее значительное по численности население делают страну весьма конкурентоспособной.

Румыния рассматривается как важное звено в политике сближения стран Черноморского и Каспийского бассейнов, в общей стратегии интерпретации региона и придания ему функционального вида через призму единого Черноморско-Каспийского пространства. Наиболее предметно эта стратегия проявляет себя в создании дополнительных к имеющимся энергетических и транспортных магистралей, связывающих энергетические ресурсы Каспийского бассейна с транспортно-транзитными инфраструктурными возможностями Черноморского бассейна. В последнее время на экспертно-аналитическом уровне заметен интерес к этой стратегии, в рамках которой Румынии отводится одно из ключевых мест.

В начале августа этого года в Вашингтоне усилиями авторитетного в экспертно-аналитических кругах *Jamestown Foundation* прошла конференция «Экспорт энергоресурсов из Каспийского региона и Черноморский коридор» (в работе конференции принял участие президент Румынии Траян Басеску).

Открывая конференцию, заместитель помощника государственного секретаря США Стивен Манн отметил, что запуск проекта Баку-Тбилиси-Джейхан свидетельствует о том, что первая стадия разработки энергетических ресурсов Каспия завершена и теперь следует начать серьезную работу над следующим этапом: «Во вторую фазу будет вовлечена разведка и разработка новых месторождений, например, Кашаганское. Это будет чрезвычайно важно. Дополнительно будет вестись разведка на севере Каспия и, надеюсь, разведка и добыча на юге Каспия также с участием Азербайджана и Туркменистана. И, конечно, встает вопрос, как доставить эти объемы на рынок. Поэтому трубопроводы в обход перегруженного Босфорского пролива – это важнейшая часть следующего этапа развития».

В свою очередь директор *Jamestown Foundation* Глен Хауард особенно подчеркнул роль Румынии в этой стратегии: «Румыния, крупная черноморская страна, являясь членом НАТО, играет стратегически важную роль в новой стратегии атлантического альянса. НАТО сейчас движется на Восток и играет там большую роль в обеспечении безопасности транспортировки нефти и газа в Европу».

Одной из последних конференций, затрагивающих тему особой роли Румынии в регионе Черного моря, была конференция «Румыния в Европейском Союзе: влияние на развитие и трансатлантические отношения», организованная 8 ноября 2007г. Центром стратегических и международных исследований (*CSIS*, Вашингтон) совместно с Торгово-промышленной палатой Румынии.

Армения и Румыния – две страны Черноморско-Каспийского региона, добрососедские отношения которых имеют потенциал дальнейшего развития. «Обходная» транспортно-транзитная политика по отношению к Армении со стороны ее непосредственных соседей не может полностью вытеснить нас как минимум из сферы обеспечения общей региональной безопасности и стабильности, требуемой для гарантированных поставок энергоресурсов в Европу. Как показал первый опыт некоторых региональных стран по извлечению транспортно-транзитных

дивидендов от поставок энергоресурсов на внешние рынки, одной из главных ценностей государств, в частности, на Южном Кавказе в глазах внешних акторов выступает прежде всего их внутривнутриполитическая стабильность. Крупные финансовые поступления, например, не способствовали стабильности во внутривнутриполитическом поле такой страны, как Грузия, а скорее явились одной из предпосылок и одним из стимулов для некоторых внутренних сил по дестабилизации обстановки в стране осенью этого года.

Потенциал Армении имеет не только и не столько региональное измерение в вопросе внесения ею вклада в поддержание общей безопасности и стабильности в Черноморско-Каспийском регионе, а содержит перспективные условия для «асимметричного» проецирования своего влияния.

Армянская диаспора Румынии в миниатюре представляет типичный «армянский вариант» распределения потенциала влияния в системе «количество-качество» (малое количество не пропорционально качеству влияния). Несмотря на то, что на настоящий момент цифра количественной представленности армянской диаспоры в Румынии указывается в пределах 2-х тысяч человек,¹ культурное, социально-экономическое и отчасти общественно-политическое влияние Диаспоры намного весомее.² После Геноцида армян в Османской Турции Румыния была первой страной, которая официально предоставила политическое убежище всем лицам из региона осуществленного Геноцида. В 1940г. в Румынии проживало около 40 тысяч армян, которые в последствии подверглись значительной дискриминации в период правления Н. Чаушеску (так, в это время были закрыты все армянские школы).

Резиденция предводителя румынской и болгарской епархии Армянской Апостольской Церкви находится в Бухаресте. Здесь действует построенная в 1915г. церковь. Армянские церкви действуют также в Констанце, Сучаве, Питеште, Брэиле, Галаце, Яссах. Большая армянская католическая церковь действует в городе Герла в Трансильвании, община которой состоит в основном из армян – выходцев из Венгрии.

Ныне в стране функционирует около 30 армянских церквей, издаются газеты «*Nor Ghiank*» (двуязычная – на армянском и румынском языках), «*Ararat*» (на румынском языке), «*Lăcașuri de cult*» (спонсируется государством).

Потенциал армянской общины Румынии может быть использован для нахождения дополнительных и реанимации имевшихся возможностей для транспортно-транзитного и общего экономического сотрудничества двух стран. В качестве основного перевалочного пункта для армянских товаров в Европу особую роль может сыграть морской порт Румынии на черноморском побережье – Констанца.

Михаил Агаджанян

¹ Необходимо отметить, что эта цифра весьма занижена и, по всей видимости, не учитывает большую группу армян в нынешней Румынии, не имеющую какого-либо определенного правового статуса в этой стране. В своем интервью газете «Ноев Ковчег» Чрезвычайный и Полномочный Посол Румынии в Армении Н.Иордаке привел цифру в 15 тысяч армян в стране. («Ноев Ковчег», № 5 (74), май 2004г., <http://noev-kovcheg.lgb.ru/article.asp?n=74&a=6>).

² «В Румынии армянская община небольшая, но хорошо интегрированная, активно представлена во всех сферах жизнедеятельности Румынии» (слова президента Румынии Т. Басеску во время официального визита в Армению в октябре 2006г.).

Основные транспортно-транзитные характеристики румунского порта Констанца¹

Порт Констанца является главным румынским портом, одним из самых больших портов Черного моря и находится в списке первых 10 европейских портов.

Порт расположен на перекрестке торговых путей, связывающих рынки стран Центральной и Южной Европы, которые не имеют выхода к морю для связей с рынками стран Кавказского региона, Центральной Азии и Ближнего Востока.

Географически благоприятное положение и значение Порты выражается в связывании общеевропейских транспортных коридоров: коридора №7 – Дунай (речной) и коридора №4 (автомобильный и железнодорожный) с коридором ТРАСЕКА (Европа-Кавказ-Азия).

Порт является одним из главных распределительных центров, который обслуживает регион Центральной и Южной Европы, обеспечивая ряд преимуществ, среди которых самыми важными являются:

- многофункциональность порта с развитой инфраструктурой и достаточными глубинами вод в портовых бассейнах для причаливания самых больших судов, которые проходят через Суэцкий канал;
- прямой доступ к странам Центральной и Южной Европы через общеевропейский транспортный Коридор № 7 – река Дунай;
- центры по распределению контейнеров в портах Черного моря;
- стыковка со всеми видами транспорта: железнодорожным, автомобильным, речным, воздушным и трубопроводным;
- облегченные таможенные процедуры, предусмотренные для коммерческих операций осуществляемых в Порту.

Порт Констанца в настоящее время имеет самую большую мощность в перераспределении контейнеров на Черном море (около 105 млн тонн в год).

¹ Данные приводятся на основании доклада министерства транспорта, строительства и туризма Румынии, оглашенного во время рабочего совещания «Евро-Азиатские транспортные соединения, обеспечивающие связь между общеевропейскими коридорами и основными транспортными маршрутами» (Женева, 14-15 сентября 2006г.), http://www.unecsc.org/trans/doc/2006/wp5/Romania_r.pdf.